Reflexia

Onlajn naučni časopis za oblast vaspitanja, obrazovanja i profesionalnog razvoja

ISSN (Online) 2787-2505

2021 ▪ Volumen 1 ▪ Broj 2

<https://doi.org/10.32591/refl.2021.0102>

REFLEXIA * ISSN (Online) 2787-2505

<http://ceoprora.rs/reflexia.html> * reflexia@ceoprora.rs

Izdavač:

Centar za obrazovanje i profesionalni razvoj

Beograd, Tekeriška 18a

<http://ceoprora.rs> * eduscimail@ceoprora.rs

Uređivački odbor:

Prof. dr Daliborka Popović (glavni i odgovorni urednik)

Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, Učiteljski fakultet, Leposavić

Prof. dr Marko Turk

Škola naprednih studija Univerziteta u Tjumentu, Rusija

Prof. dr Milena Valenčič Zuljan

Pedagoški fakultet Univerziteta u Ljubljani, Slovenija

Prof. dr Milanko Čabarkapa

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Slađana Zuković

Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Prof. dr Danijela Vasiljević

Pedagoški fakultet u Užicu, Univerzitet u Kragujevcu

Prof. dr Radovan Antonijević

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Brane Mikanović

Filozofski fakultet Univerziteta u Banja Luci

Prof. dr Igor Đurić

Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, Severna Mitrovica

Prof. dr Aleksandra Anđelković

Pedagoški fakultet u Vranju, Univerzitet u Nišu

Prof. dr Mirjana Beara

Filološko-umetnički fakultet, Univerzitet u Kragujevcu

Prof. dr Daliborka Škipina

Filozofski fakultet, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pale

Doc. dr Nataša Nikolić

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Doc. dr Dragiša Vučinić

Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, Severna Mitrovica

Dr Vesna Kravarušić

Akademija vaspitačko-medicinskih strukovnih studija, Odsek Aleksinac

SADRŽAJ

- 61 Povezanost između školskog uspeha učenika i činilaca konteksta porodične sredine
Radovan Antonijević i Dragana Radenović
- 75 Položaj žene i nasilje nad njom u delima srpske književnosti
Ljiljana S. Rakić
- 83 Značaj unapređivanja komunikacijskih veština u predškolskim ustanovama i povratne informacije učesnika obuka nakon primene saznanja sa pohađanog programa obuke i njegovi efekti u praksi
Ana M. Marjanović i Mila M. Lončar Mitrović
- 91 Šah kao podrška
Borko Milošević
- 99 Školska i pedagoška dokumentacija i evidencija za uspešan rad u školi
Nataša M. Vuković i Aleksandra Z. Grbić
-

CONTENTS

- 61 Relationship Between Students' School Success and Factors in the Context of the Family Environment
Radovan Antonijević i Dragana Radenović
- 75 The Position of Women and Violence Against them in Works of Serbian Literature
Ljiljana S. Rakić
- 83 The importance of Improving Communication Skills in Preschool Institutions and Feedback from Training Participants after Implementation of Knowledge from the Attended Training Program and its Effects in Practice
Ana M. Marjanović i Mila M. Lončar Mitrović
- 91 Chess as Support
Borko Milošević
- 99 School and Pedagogical Documentation and Records for Successful Work in School
Ana R. Jeremić i Nataša M. Vuković

Povezanost između školskog uspeha učenika i činilaca konteksta porodične sredine

Radovan Antonijević

*Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Srbija
Odeljenje za pedagogiju i andragogiju*

Dragana Radenović

OŠ „Stevan Sremac“, Beograd-Borča, Srbija

Apstrakt

U ovom radu razmatra se okvir u kojem se odvija obrazovno-vaspitni proces i uticaj porodičnih varijabli na uspeh učenika. Cilj obavljenog istraživanja je utvrđivanje osnovne karakteristike povezanosti između kontekstualnih činilaca porodične sredine i školskog uspeha učenika u oblasti matematike i srpskog jezika. U istraživanju je učestvovalo 300 nastavnika – 150 nastavnika matematike i 150 nastavnika srpskog jezika, kao i 600 njihovih učenika. Korišćena je deskriptivna metoda, a podaci su prikupljeni pomoću tehnike anketiranja i skaliranja. Za uspeh učenika je važnija zainteresovanost roditelja za školu i uspeh učenika, uključenost roditelja u školske aktivnosti od ukupnih uslova za učenje i rad kod kuće. Ocena iz matematike je uslovljena generalnim uslovima za učenje kod kuće. Međutim, samo 6,1% zavisne varijable (ocena iz matematike) objašnjavaju nezavisne varijable. Uslovima za učenje i rad kod kuće objašnjeno je 9,3% varijanse ocene srpskog jezika. Zainteresovanost roditelja za školu objašnjava 13,1% varijanse ocene iz matematike. Zainteresovanost roditelja za školu objašnjava 14,3% varijanse ocene iz srpskog jezika.

Ključne reči: školski uspeh učenika, porodični kontekst, socio-ekonomski uslovi porodice, zainteresovanost roditelja za školu.

Uvod

Porodični kontekst podrazumeva složen sistem čije se funkcionisanje temelji na interpersonalnim odnosima njenih članova, socijalizaciji, porodičnoj klimi, razvoju deteta u oblasti fizičkog, intelektualnog, emocionalnog i socijalnog razvoja. Porodica predstavlja sistemsku celinu u kojoj ponašanje i dobrobit pojedinca neprestano utiču na ostale u sistemu, ali i na karakter odnosa (Jul i Jensen, 2002). Porodica je sredina koju pojedinac ne bira, već je rođenjem zatiče kao takvu. Načini i oblasti delovanja porodice su brojni i raznovrsni jer su roditelji ti koji su na plodnom tlu na kom deca rastu i cvetaju. Jedino roditelji imaju uticaj na život deteta, kao i odgovornost za svoje dete (Jevtić, 2016). Zdravi, emocionalni stabilni i socijalno zreli roditelji, odnegovaće takođe zdravu, emocionalnu stabilnu i socijalno prilagođenu decu (Milošević, 1996: 9). Porodice utiču na ponašanje dece, učenje i obrazovna postignuća na važan način, jer su primarno i najznačajnije okruženje kojem su deca izložena (Zhonglu Li & Zeqi Qiu, 2018). Kreativni potencijal porodice kao „nekoga ko rešava probleme“ jeste u mnogim oblastima često veći od potencijala nastavnika, pedagoga... (Jul i Jensen, 2002).

U okviru porodičnog konteksta, a za potrebe ovog rada, izdvajamo činioce koji se odnose na: uslove za učenje i rad kod kuće i zainteresovanost roditelja za školu.

Uslovi za učenje i rad kod kuće

Obrazovna postignuća i njegov odnos sa socioekonomskom pozadinom jedno su od trajnih pitanja u istraživanju obrazovanja. Socioekonomska pozadina je predstavljena indeksom ekonomskog, socijalnog i kulturnog statusa (Thomson, 2018). Proučavanja koja se odnose na povezanost niskog socioekonomskog statusa porodice i obrazovanja dece sugerišu da ovaj činilac konstantno ima značajnu ulogu u školovanju učenika, kao i da se njegov uticaj ostvaruje u interakciji sa nekim drugim činiocima rizika koji povećavaju negativno delovanje porodičnog siromaštva na dečji intelektualni razvoj (Jelić i Jovanović, 2011: 81). Društvene nejednakosti određuju i različit položaj porodice. Ukupni uslovi života porodice u socijalnoj sredini stvaraju uslove za mnoga nezadovoljstva (Milošević, 1996: 8).

U današnje vreme roditelji se trude da maksimalno obezbede materijalne uslove za odrastanje deteta. Milić (2001: 163) u svojoj knjizi navodi da moderna potrošačka civilizacija ide u susret deci i stvara obrasce masovne potrošnje. Iza tog potrošačkog obilja za decu stoji njihova finansijska i ekonomska zavisnost. Finansijska (ne)moć roditelja sve teže može da prati visoka potrošačka očekivanja dece i mladih. Deo mladih, čije finansijske mogućnosti roditelja ne dozvoljavaju praćenje potrošačkog standarda, dolazi u sukob sa društvom a samim tim i sa školom, jer roditelji sa manjim finansijskim primanjima teže mogu da priušte deci sve izvore intelektualne stimulacije.

Deca iz domaćinstava i zajednica sa niskim SES-om razvijaju akademske veštine sporije od dece iz viših SES grupa (Morgan et al., 2009). Zbog ograničenja porodičnih resursa, roditelji siromašnih porodica obično nisu u stanju da ulože dovoljno u obrazovanje svoje dece, što utiče na obrazovna postignuća njihove dece (Becker, 1964). Gros (Gross, 1993) potvrđuje da su kognitivne veštine učenika pozitivno povezane sa socioekonomskim statusom njihovih roditelja. Na primer, nizak SES u detinjstvu povezan je sa lošim kognitivnim i socioemocionalnim razvojem, jezikom, pamćenjem (Aikens & Barbarin, 2008). Dečja kompetencija za čitanje u korelaciji je sa okruženjem kućne pismenosti, brojem knjiga koje poseduju u kući (Aikens & Barbarin, 2008; Bergen et al., 2016). Siromašna domaćinstva imaju manje pristupa materijalima za učenje i iskustvima, uključujući knjige, računare, stimulativne igračke, odlazak dece na privatne časove (Bradley et al., 2001). Roditelji sa višim socioekonomskim statusom mogu svojoj deci pružiti finansijsku podršku i kućne resurse za individualno učenje (Thomson, 2018). Bolje finansijske mogućnosti porodice mogu deci pružiti više mogućnosti za učenje i rad kod kuće, što kod dece stvara jaču emocionalnu stabilnost i bolje rezultate obrazovanja.

Zainteresovanost roditelja za školu i uspeh učenika

„Zainteresovanost roditelja za školu, tj. njihova uključenost u različite aspekte školskog života predstavlja važnu komponentu obrazovno-vaspitnog procesa i u neposrednoj je vezi sa kvalitetom tog procesa” (Vranješević, 2012: 15, prema: Radenović, 2020). Karalić (2017) ističe da je obrazovni neuspeh povezan sa nedostatkom interesovanja roditelja. Uključenost roditelja odnosi se na proces saradnje kroz koji roditelji i škola rade zajedno na poboljšanju detetovog obrazovnog iskustva i akademskih uspeha. Na osnovu stepena uključenosti roditelja u školske aktivnosti, neki autori razlikuju četiri tipa roditelja: partnere, učesnike, delegate i nevidljive roditelje (Driessen et al., 2005). Swap (Swap, 1993) navodi četiri različita praktična modela uključivanja roditelja u školske aktivnosti: zaštitni model, model „od škole do kuće”, model obogaćivanja nastavnog plana i programa i partnerski model. Potrebno je da roditelji budu partneri nastavnicima na zajedničkom zadatku: u pomoći deci da razviju svoje sposobnosti, kulturu rada i dobru sliku o sebi (Ryan & Cooper, 1988).

Empirijski nalazi pokazali su pozitivnu vezu između roditeljskog učešća u obrazovanju i akademskim postignućima (Perez Sanchez et al., 2013; Tarraga et al., 2017). Uticaji roditelja deluju na

oblikovanje dečijeg self koncepta kao „učenika“ i na postavljanje visokih aspiracija (Karalić, 2017). Roditeljska partnerstva stvorena tokom osnovne škole grade snažne temelje za uspeh učenika i buduće mogućnosti za angažovanje (Dearing et al., 2006). Roditeljsko ponašanje i obrazovna podrška koju roditelji pružaju svojoj deci mogu kultivisati navike dece u učenju i uticati na školski uspeh (Zhonglu Li & Zeqi Qiu, 2018). Što je roditeljska participacija veća, to je verovatnije da će učenici ostvariti veća obrazovna postignuća. Deca čiji roditelji pokazuju interesovanje za obrazovna postignuća pokazuju pozitivan stav prema obrazovanju, ostvaruju veći uspeh i bolje ponašanje u školi. Angažovanje roditelja takođe smanjuje izostanak s nastave. Na primer, kada su nastavnici stupili u interakciju sa roditeljima tokom kućnih poseta, izostajanja učenika smanjila su se za 20% (Sheldon & Jung, 2015).

Roditelji koji imaju pozitivan stav prema obrazovanju, školi i nastavniku svog deteta u stanju su da pozitivno utiču na školski uspeh pomoću dva mehanizma: razvijanjem kognitivnih kompetencija kroz aktivno učenje kod kuće, izvršavanjem školskih obaveza i saradnjom sa nastavnikom i školom u cilju promovisanja jačih i pozitivnijih odnosa između učenika i nastavnika. Najbolji prediktor uspeha učenika je u kojoj meri porodice podstiču učenje kod kuće i uključuju se u obrazovanje svog deteta (PTA, 2000). U prilog tome govore autori Li i Boven (Lee & Bowen, 2006) koji ističu da se roditelji mogu uključiti u obrazovanje svoje dece, kako u kućnim tako i u školskim uslovima. Kod kuće roditelji pomažu deci u izradi domaćih zadataka, razgovaraju o radu u školi i doživljenim iskustvima, dok u školskim uslovima roditelji mogu pružiti pomoć, učestvujući u školskim akcijama i aktivnostima, zajedno sa nastavnicima i decom.

Autori Matejević i Jovanović (2017) sprovedli su istraživanje koje je imalo za cilj da utvrdi oblike uključenosti roditelja u školske aktivnosti njihove dece. Implikacije dobijenih nalaza pokazuju da je potrebno da škola preuzme inicijativu za uključivanje roditelja u školske aktivnosti, kroz negovanje različitih oblika partnerstva porodice i škole. U kojoj će se meri roditelji angažovati u pojedinim sredinama, zavisi, na prvom mestu, od zainteresovanosti roditelja za saradnju sa ustanovom u kojoj boravi njihovo dete (Prodanović, 2008: 68). Roditelj će imati koristi od saradnje, ako, odlazeći sa sastanka, može da zaključi da mu je jasno zašto je škola preduzela određene aktivnosti i mere, da je shvatio šta dalje treba da radi i kako da vaspitno deluje na svoje dete (Isto, 2008).

Uticaj učešća i zainteresovanosti roditelja na školski uspeh učenika nije primećen samo među istraživačima, već i među kreatorima politika koji su putem zakonskih regulativa pokušali da povećaju učešće roditelja u život škole. Zakon je roditeljima dao ulogu jednakih partnera u realizaciji obrazovno-vaspitnog procesa. Zakonski propisi omogućili su roditeljima da, u većoj meri, budu uključeni u život škole i da aktivno doprinose poboljšanju uslova za sticanje kvalitetnijeg obrazovanja, pozitivne atmosfere i zaštite interesa dece (*Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, 2009: 17). Iako participacija predstavlja i zakonsku obavezu, njena implementacija zavisi od motivacije, stavova i saradnje različitih aktera u obrazovnom procesu (Vranješević, 2012). Istraživanja pokazuju da roditelji jesu uključeni, ali često kao pasivni akteri (Radenović, 2020: 162).

Metodologija istraživanja

Predmet ovog istraživanja je povezanost kontekstualnih činilaca porodične sredine sa školskim uspehom učenika u oblasti matematike i srpskog jezika.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je da se utvrde osnovne karakteristike povezanosti između školskog uspeha učenika i činilaca konteksta porodične sredine.

Zadaci istraživanja

1. Ispitati i utvrditi karakteristike povezanosti između školskog uspeha učenika u oblasti matematike i srpskog jezika i činilaca konteksta porodične sredine u pogledu uslova za učenje i rad kod kuće;
2. Ispitati i utvrditi karakteristike povezanosti između školskog uspeha učenika u oblasti matematike i srpskog jezika i činilaca konteksta porodične sredine u pogledu zainteresovanosti roditelja za školu i uspeh učenika.

Hipoteze istraživanja

H 1. Činioci konteksta porodične sredine u pogledu uslova za učenje i rad kod kuće značajno su povezani sa školskim uspehom učenika u oblasti matematike i srpskog jezika.

H 2. Činioci konteksta porodične sredine u pogledu zainteresovanosti roditelja za školu i uspeh učenika značajno su povezani sa školskim uspehom učenika u oblasti matematike i srpskog jezika.

Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

U cilju realizacije istraživanja koristili smo *deskriptivnu metodu*, a od tehnika prikupljanja podataka *anketiranje* i *skaliranje*. Istraživačke tehnike anketiranje i skaliranje koristili smo za ispitivanje nastavnika i učenika.

Uzorak istraživanja

Tabela 1. Struktura subuzoraka istraživanja

	f	%
Nastavnici matematike	150	50,0
Nastavnici srpskog jezika	150	50,0
Ukupno nastavnika (Σ)	300	100,0
Učenici	600	100,0

Skraćenice: f=frekvencija, % = procenat

U istraživanju se konstituišu dva uzorka istraživanja, uzorak nastavnika i uzorak učenika. *Uzorak nastavnika* čini 150 nastavnika matematike i 150 nastavnika srpskog jezika, od onih koji predaju učenicima sedmog razreda iz ukupno 75 osnovne škole u Beogradu, Pančevu i Vršcu (u urbanim sredinama).

Uzorak učenika obuhvatio je ukupno 600 učenika sedmog razreda. Učenici su izabrani iz odeljenja u kojima predaju nastavnici matematike i srpskog jezika, koji čine uzorak nastavnika, i to iz svakog odeljenja po 4 učenika, putem slučajnog izbora.

Tabela 2. Struktura uzorka učenika prema oceni iz matematike, srpskog jezika i opštem uspehu

Uspeh učenika	Učenici-matematika		Učenici-srpski jezik		Opšti uspeh	
	f	%	f	%	f	%
Odličan	238	39,67	248	41,33	238	39,7
Vrlo dobar	228	38,00	214	35,67	228	38,0
Dobar	108	18,00	98	16,33	94	15,7
Dovoljan	26	4,33	40	6,67	40	6,7
Ukupno	600	100	600	100	600	100,0

Skraćenice: f=frekvencija, % = procenat

Distribucija učenika prema školskom uspehu je takva da 39,7% učenika ima odličan uspeh, 38% vrlo dobar, 15,7% dobar, dok dovoljan uspeh ima 6,7% učenika.

Većina učenika ima odličan uspeh i iz matematike (39,67%) i iz srpskog jezika (41,33%). Najmanji broj učenika ima dovoljan uspeh, iz matematike (4,33%) i iz srpskog jezika (6,67%).

Rezultati istraživanja

Pouzdanost upitnika računata je i za upitnike koji mere kontekst porodične sredine.

Tabela 3. Činioci konteksta porodične sredine – Pouzdanost upitnika

	Cronbach's Alpha
Uslovi za učenje od kuće	0,745
Zainteresovanost roditelja za školu	0,708

Krombah alfa koeficijent računat je za upitnike uslova učenja od kuće ($\alpha=0,745$) i zainteresovanost roditelja za školu ($\alpha=0,708$). Oba upitnika imaju dobru pouzdanost.

U daljem delu rada prikazani su i analizirani rezultati dobijeni obradom podataka iz upitnika za učenike. Instrumenti su dati u prilogu rada. Rezultati istraživanja predstavljeni su najpre prema istraživačkim zadacima, a zatim prema postavljenim hipotezama. U tabelama su prikazani rezultati povezanosti i uticaja činilaca konteksta porodične sredine na školski uspeh učenika u oblasti matematike i srpskog jezika.

Karakteristike povezanosti između školskog uspeha učenika i činilaca konteksta porodične sredine u pogledu uslova za učenje i rad kod kuće

Interesovalo nas je da li će se, shodno rezultatima nekih ranijih istraživanja, pojaviti statistički značajna korelacija između činilaca porodične sredine u pogledu uslova za učenje i rad kod kuće s jedne strane, i školskog uspeha učenika u oblasti matematike i srpskog jezika s druge. U tu svrhu rađena je Pirsonova korelaciona analiza između varijabli koje čine radni prostor za učenje i rad i varijable ocena iz matematike, odnosno srpskog jezika u šestom razredu. Nakon ispitivanja povezanosti, testiran je i uticaj nezavisnih varijabli (činioci porodične sredine u pogledu uslova za učenje i rad kod kuće) na zavisne varijable (ocene iz srpskog jezika i matematike).

Učenici su na skali Likertovog tipa zaokruživanjem brojeva od jedan do pet odgovarali na pitanja, procenjujući tačnost tvrdnje koje se odnose na uslove za učenje i rad kod kuće, u zavisnosti od toga da li su bili saglasni sa navedenom tvrdnjom ili nisu.

Tabela 4. Uslovi za učenje kod kuće, deskriptivni pokazatelji

	N	Min	Max	M	SD
Imam svoj radni prostor za učenje i rad.	598	2,00	5,00	3,85	0,70
Kod kuće me niko ne ometa u učenju.	598	1,00	4,00	3,13	0,47
Kod kuće imam potreban pribor za učenje i izradu domaćih zadataka.	599	2,00	5,00	4,01	0,57
USLOVI ZA UČENJE KOD KUĆE	595	1,67	4,67	3,66	0,40

Skraćenice: N = broj ispitanika, Min = minimalna vrednost na uzorku, Max = maksimalna vrednost na uzorku, M=aritmetička sredina, SD = standardna devijacija

Učenici su popunjavali Upitnik kojim se mere uslovi za učenje od kuće. Na skali od 1 do 5 (najbolji uslovi), učenici su procenili njihove uslove malo bolje od osrednjih ($M=3,66\pm0,40$). Ajtem sa najvišim prosekom je: *Kod kuće imam potreban pribor za učenje i izradu domaćih zadataka* ($M=4,01\pm0,57$).

Nastava matematike

Tabela 5. Povezanost činilaca porodične sredine u pogledu uslova za učenje i rad kod kuće sa ocenom iz matematike u šestom razredu.

	Ocena iz matematike	
	r	
Imam svoj radni prostor za učenje i rad.	0,226**	
	p	0,000
Kod kuće me niko ne ometa u učenju.	-0,041	
	p	0,318
Kod kuće imam potreban pribor za učenje i izradu domaćih zadataka.	0,270**	
	p	0,000
USLOVI ZA UČENJE KOD KUĆE	0,249**	
	p	0,000

* korelacija je značajna na nivou 0.05

** korelacija je značajna na nivou 0.01

Skraćenice: r =Pirsonov koeficijent korelacije, p = statistička značajnost

Na osnovu prikazanih rezultata, možemo zaključiti da postoji statistički značajna korelacija između ocene iz matematike u šestom razredu, s jedne strane, i sledećih činilaca porodične sredine u pogledu uslova za učenje i rad kod kuće, sa druge: *Imam svoj radni prostor za učenje i rad* ($r=0,226$, $r<0,01$), *Kod kuće imam potreban pribor za učenje i izradu domaćih zadataka* ($r=0,270$, $r<0,01$) i ukupnih uslova za učenje od kuće ($r=0,249$, $r<0,01$). Svi navedeni Pirsonovi koeficijenti korelacije su pozitivni, što ukazuje na to da bolji uslovi kod kuće imaju za posledicu i višu ocenu iz matematike.

Tabela 6. Uticaj činitelja porodične sredine u pogledu uslova za učenje i rad kod kuće sa ocenom iz matematike u šestom razredu

	Beta (β)	t	p	95,0% poverenja	Interval
				Donja granica	Gornja granica
Imam svoj radni prostor za učenje i rad.	0,037	0,596	0,551	-0,105	0,196
Kod kuće me niko ne ometa u učenju.	-0,022	-0,559	0,576	-0,183	0,102
Kod kuće imam potreban pribor za učenje i izradu domaćih zadataka.	0,255	4,159	0,000	0,204	0,570
USLOVI ZA UČENJE KOD KUĆE	0,249	6,267	0,000	0,358	0,685

Prilagođeni koeficijent determinacije (R^2)=0,061

Ocena iz matematike je uslovljena generalnim uslovima za učenje kod kuće (β =0,249, $p<0,001$), a od uslova statistički značajan uticaj pokazalo je posedovanje pribora za učenje i izradu domaćih zadataka (β =0,255, $p<0,001$). Dakle, ove dve nezavisne varijable izdvojile su se kao statistički značajne u regresionom modelu. Samo 6,1% zavisne varijable (ocena iz matematike) objašnjavaju navedene nezavisne varijable.

Nastava srpskog jezika

Tabela 7. Povezanost činitelja porodične sredine u pogledu uslova za učenje i rad kod kuće sa ocenom iz srpskog jezika u šestom razredu

	Ocena iz srpskog jezika	
	r	p
Imam svoj radni prostor za učenje i rad.	0,249**	0,000
Kod kuće me niko ne ometa u učenju.	-0,031	0,456
Kod kuće imam potreban pribor za učenje i izradu domaćih zadataka.	0,296**	0,000
USLOVI ZA UČENJE KOD KUĆE	0,278**	0,000

* korelacija je značajna na nivou 0.05

** korelacija je značajna na nivou 0.01

Skraćenice: r =Pirsonov koeficijent korelacije, p = statistička značajnost

Na osnovu prikazanih rezultata, možemo zaključiti da ocena iz srpskog jezika pozitivno korelira sa postojanjem radnog prostora za učenje ($r=0,249$, $r<0,01$) i posedovanjem potrebnog pribora za učenje i izradu domaćih zadataka ($r=0,296$, $r<0,01$). I generalni uslovi za učenje u statistički pozitivnoj su korelaciji sa ocenom iz srpskog jezika ($r=0,278$, $r<0,01$).

Upoređujući rezultate dobijene u prethodnim tabelama, vidimo da se tvrdnja koja nije povezana ni sa uspehom iz matematike ni sa uspehom iz srpskog jezika odnosi na to da učenika kod kuće niko ne ometa u učenju. Rezultatom istraživanja je potvrđena potreba da učenik ima svoj radni prostor i potreban pribor za izradu domaćih zadataka kako bi pokazao bolja postignuća u školi iz oba nastavna predmeta.

Tabela 8. Uticaj činilaca porodične sredine u pogledu uslova za učenje i rad kod kuće sa ocenom iz srpskog jezika u šestom razredu

	Beta (β)	t	p	95,0% poverenja	Interval
				Donja granica	Gornja granica
Imam svoj radni prostor za učenje i rad.	0,048	0,773	0,440	-0,096	0,221
Kod kuće me niko ne ometa u učenju.	-0,010	-0,253	0,800	-0,170	0,131
Kod kuće imam potreban pribor za učenje i izradu domaćih zadataka.	0,273	4,491	0,000	0,248	0,634
USLOVI ZA UČENJE KOD KUĆE	0,278	7,041	0,000	0,446	0,791

Prilagođeni koeficijent determinacije (R^2)=0,093

Varijable koje su se izdvojile kao statistički značajni prediktori uspeha iz matematike, izdvojile su se i kao statistički značajni prediktori ocene iz srpskog jezika. To su: generalni uslovi za učenje kod kuće (β =0,273, p <0,001) i posedovanje pribora za učenje i izradu domaćih zadataka (β =0,273, p <0,001). Uslovima za učenje i rad kod kuće objašnjeno je 9,3% varijanse ocene srpskog jezika.

Karakteristike povezanosti između školskog uspeha učenika i činilaca konteksta porodične sredine u pogledu zainteresovanosti roditelja za školu i uspeh učenika

Učenici su procenjivali i koliko su njihovi roditelji/staratelji zainteresovani za školu. Teorijski minimum i maksimum kretali su se između 1 i 5 (maksimalna zainteresovanost). Kompozitni skor zainteresovanosti roditelja za školu iznosi $M=3,72\pm 1,01$. Dakle, roditelji su zainteresovani za uspeh njihove dece. Najvišu prosečnu ocenu upitnika ima ajtem: *Roditelji/staratelji se zanimaju za moje ocene i postignut uspeh* ($M=3,90\pm 1,08$).

Tabela 9. Zainteresovanost roditelja za školu – deskriptivni pokazatelji

	N	Min	Max	M	SD
Roditelji/staratelji se interesuju za moje domaće zadatke i učenje kod kuće.	598	1,00	5,00	3,76	1,14
Roditelji/staratelji mi pomažu u učenju kod kuće.	600	1,00	5,00	3,86	1,09
Roditelji/staratelji se zanimaju za moje ocene i postignut uspeh.	598	1,00	5,00	3,90	1,08
Moji roditelji/staratelji redovno dolaze u školu.	598	1,00	5,00	3,45	1,08
Roditelji/staratelji me posebno nagrađuju kad postignem bolji uspeh u školi.	600	1,00	5,00	3,69	1,21
ZAINTERESOVANOST RODITELJA ZA ŠKOLU	594	1,00	5,00	3,72	1,01

Skraćenice: N = broj ispitanika, Min = minimalna vrednost na uzorku, Max = maksimalna vrednost na uzorku, M=aritmetička sredina, SD = standardna devijacija.

Ispitujući ovu hipotezu, zanimalo nas je da li će se pojaviti statistički značajna korelacija između činilaca konteksta porodične sredine u pogledu zainteresovanosti roditelja za školu i uspeh učenika, s jedne strane, i školskog uspeha učenika u oblasti matematike i srpskog jezika, sa druge. U tu

svrhu rađena je Pirsonova korelaciona analiza između varijabli koje čine kontekst porodične sredine u pogledu zainteresovanosti roditelja za školu i uspeh i varijable ocena iz matematike, odnosno srpskog jezika u šestom razredu. Još važnije, cilj nam je bio da ispitamo da li kontekst porodične sredine u pogledu zainteresovanosti roditelja za školu pokazuje statistički značajan uticaj na postignuće učenika u oblasti matematike i srpskog jezika. Za ispitivanje uticaja korišćena je linearna regresiona analiza.

Učenici su na skali Likertovog tipa zaokruživanjem brojeva od jedan do pet odgovarali na pitanja, procenjujući tačnost tvrdnje koje se odnose na zainteresovanost roditelja za školu i uspeh učenika, u zavisnosti od toga da li su bili saglasni sa navedenom tvrdnjom ili nisu.

Nastava matematike

Tabela 10. Povezanost činilaca konteksta porodične sredine u pogledu zainteresovanosti roditelja za školu i uspeh sa ocenom iz matematike u šestom razredu

	Ocena iz matematike	
	r	p
Roditelji/staratelji se interesuju za moje domaće zadatke i učenje kod kuće.	0,198**	0,000
Roditelji/staratelji mi pomažu u učenju kod kuće.	0,322**	0,000
Roditelji/staratelji se zanimaju za moje ocene i postignut uspeh.	0,351**	0,000
Moji roditelji/staratelji redovno dolaze u školu.	0,378**	0,000
Roditelji/staratelji me posebno nagrađuju kad postignem bolji uspeh u školi.	0,400**	0,000
ZAINTERESOVANOST RODITELJA ZA ŠKOLU	0,364**	0,000

* korelacija je značajna na nivou 0.05

** korelacija je značajna na nivou 0.01

Skraćenice: r = Pirsonov koeficijent korelacije, p = statistička značajnost

Ako se osvrnemo na dobijene rezultate, možemo videti da statistički značajna povezanost postoji između svih činilaca koji se odnose na zainteresovanost roditelja za ocene i ocene iz matematike. Slede dobijeni koeficijenti korelacije: *Roditelji/staratelji se interesuju za moje domaće zadatke i učenje kod kuće* ($r=0,198$, $r<0,001$), *Roditelji/staratelji mi pomažu u učenju kod kuće* ($r=0,322$, $r<0,01$), *Roditelji/staratelji se zanimaju za moje ocene i postignut uspeh* ($r=0,351$, $r<0,01$), *Moji roditelji/staratelji redovno dolaze u školu* ($r=0,378$, $r<0,01$), *Roditelji/staratelji me posebno nagrađuju kad postignem bolji uspeh u školi* ($r=0,400$, $r<0,01$) i kompozitni skor: Zainteresovanost roditelja za školu ($r=0,364$, $r<0,01$). Visina koeficijenata korelacije kreće se od niskih do umerenih (od $r=0,198$ do $r=0,400$), svi su pozitivni i statistički značajni na nivou $r<0,01$.

Tabela 11. Uticaj činilaca konteksta porodične sredine u pogledu zainteresovanosti roditelja za školu i uspeh sa ocenom iz matematike u šestom razredu

	Beta (β)	t	p	95,0% poverenja	Interval
				Donja granica	Gornja granica
Roditelji/staratelji se interesuju za moje domaće zadatke i učenje kod kuće.	0,446	-5,241	0,000	0,262	0,410
Roditelji/staratelji mi pomažu u učenju kod kuće.	-0,113	-0,729	0,466	-0,326	0,149
Roditelji/staratelji se zanimaju za moje ocene i postignut uspeh.	0,227	1,814	0,070	-0,015	0,376
Moji roditelji/staratelji redovno dolaze u školu.	0,238	4,697	0,000	0,110	0,268
Roditelji/staratelji me posebno nagrađuju kad postignem bolji uspeh u školi.	0,529	6,954	0,000	0,269	0,480
ZAINTERESOVANOST RODITELJA ZA ŠKOLU	0,364	9,495	0,000	0,244	0,372

Prilagođeni koeficijent determinacije (R^2)=0,131

Zainteresovanost roditelja za školu objašnjava 13,1% varijanse ocene iz matematike. Ukupan skor zainteresovanosti roditelja za školu utiče na ocenu iz matematike ($\beta=0,364$, $p<0,001$). Od pojedinačnih ajtema statistički značajan uticaj pokazali su ajtemi: *Roditelji/staratelji se interesuju za moje domaće zadatke i učenje kod kuće* ($r=0,446$, $r<0,001$), *Moji roditelji/staratelji redovno dolaze u školu* ($r=0,238$, $r<0,01$) i *Roditelji/staratelji me posebno nagrađuju kad postignem bolji uspeh u školi* ($r=0,529$, $r<0,01$).

Tabela 12. Povezanost činilaca konteksta porodične sredine u pogledu zainteresovanosti roditelja za školu i uspeh sa ocenom iz srpskog jezika u šestom razredu.

Ocena iz srpskog jezika		
Roditelji/staratelji se interesuju za moje domaće zadatke i učenje kod kuće.	r	0,244**
	p	0,000
Roditelji/staratelji mi pomažu u učenju kod kuće.	r	0,365**
	p	0,000
Roditelji/staratelji se zanimaju za moje ocene i postignut uspeh.	r	0,390**
	p	0,000
Moji roditelji/staratelji redovno dolaze u školu.	r	0,404**
	p	0,000
Roditelji/staratelji me posebno nagrađuju kad postignem bolji uspeh u školi.	r	0,430**
	p	0,000
ZAINTERESOVANOST RODITELJA ZA ŠKOLU	r	0,405**
	p	0,000

* korelacija je značajna na nivou 0.05

** korelacija je značajna na nivou 0.01

Skrćenice: r =Pearsonov koeficijent korelacije, p = statistička značajnost

Statistički značajna povezanost postoji između svih činilaca koji se odnose na zainteresovanost roditelja za ocene i postignut uspeh iz srpskog jezika. Slede dobijeni koeficijenti korelacije: *Roditelji/staratelji se interesuju za moje domaće zadatke i učenje kod kuće* ($r=0,244$, $r<0,001$), *Roditelji/staratelji mi pomažu u učenju kod kuće* ($r=0,365$, $r<0,01$), *Roditelji/staratelji se zanimaju za moje ocene i postignut uspeh* ($r=0,390$, $r<0,01$), *Moji roditelji/staratelji redovno dolaze u školu* ($r=0,404$, $r<0,01$), *Roditelji/staratelji me posebno nagrađuju kad postignem bolji uspeh u školi* ($r=0,430$, $r<0,01$) i kompozitni

skor: Zainteresovanost roditelja za školu ($r=0,405$, $r<0,01$). Svi koeficijenti korelacije su umereni (od $r=0,244$ do $r=0,430$), pozitivni i statistički značajni na nivou $r<0,01$.

Tabela 13. Uticaj činilaca konteksta porodične sredine u pogledu zainteresovanosti roditelja za školu i uspeh sa ocenom iz srpskog jezika u šestom razredu

	Beta (β)	t	p	95,0% poverenja	Interval
				Donja granica	Gornja granica
Roditelji/staratelji se interesuju za moje domaće zadatke i učenje kod kuće.	0,403	-4,773	0,000	0,156	0,490
Roditelji/staratelji mi pomažu u učenju kod kuće.	-0,066	-0,429	0,668	-0,305	0,196
Roditelji/staratelji se zanimaju za moje ocene i postignut uspeh.	0,210	1,694	0,091	-0,028	0,384
Moji roditelji/staratelji redovno dolaze u školu.	0,241	4,792	0,000	0,120	0,287
Roditelji/staratelji me posebno nagrađuju kad postignem bolji uspeh u školi.	0,496	6,578	0,000	0,262	0,485
ZAINTERESOVANOST RODITELJA ZA ŠKOLU	0,405	10,763	0,000	0,298	0,432

Prilagođeni koeficijent determinacije (R^2)=0,143

Zainteresovanost roditelja za školu objašnjava 14,3% varijanse ocene iz srpskog jezika. Ukupan skor zainteresovanosti roditelja za školu utiče na ocenu iz srpskog jezika ($\beta=0,405$, $p<0,001$). Od pojedinačnih ajtema statistički značajan uticaj pokazali su ajtemi: *Roditelji/staratelji se interesuju za moje domaće zadatke i učenje kod kuće* ($r=0,403$, $r<0,001$), *Moji roditelji/staratelji redovno dolaze u školu* ($r=0,241$, $r<0,001$) i *Roditelji/staratelji me posebno nagrađuju kad postignem bolji uspeh u školi* ($r=0,496$, $r<0,001$). Dakle, isti ajtemi koji objašnjavaju ocenu iz matematike, vidimo da, u nekom opsegu, objašnjavaju ocenu iz srpskog jezika.

Zaključna razmatranja

Analizom rezultata istraživanja, uočili smo da postoji statistički značajna korelacija između ocene iz matematike i srpskog jezika u šestom razredu, s jedne strane, i sledećih činilaca porodične sredine, u pogledu uslova za učenje i rad kod kuće, s druge: *Imam svoj radni prostor za učenje i rad*; *Kod kuće imam potreban pribor za učenje i izradu domaćih zadataka*, kao i ukupnih uslova za učenje od kuće. Ako se osvrnemo na dobijene rezultate, možemo videti da, statistički značajna, povezanost postoji između svih činilaca koji se odnose na zainteresovanost roditelja za školu i ocene iz matematike i srpskog jezika. Zanimljivo je primetiti da statistički značajan uticaj u regresionom modelu nisu pokazali ajtemi koji se odnose na pružanje pomoći u učenju i zanimanja roditelja za ocene i postignut uspeh učenika. Kada sagledamo ove rezultate, što se tiče korelacije između uspeha učenika i pružanje pomoći u učenju, razlog vidimo u tome što učenici mlađeg školskog uzrasta više traže pomoć od roditelja u učenju, nego učenici starijih razreda koji su samostalniji u izradi istih.

Na osnovu ovih nalaza istraživanja, preporuka za rad sa učenicima u cilju predupređivanja neuspeha i povećanja školskog uspeha u oblasti matematike i srpskog jezika jeste da škola uključi roditelje u rad obrazovnih-vaspitnih institucija kao jednake partnere u obrazovanju svoje dece „Zadatak škole je da promeni svest roditeljima, da se prema aktivnostima u školi ne odnose samo administrativno, nego da se aktivno uključe u sve vaspitno-obrazovne tokove“ (Radenović, 2020: 162). Važno je dati roditeljima priliku da planiraju svoje aktivnosti zajedno sa zaposlenima u školi i da uzmu učešće u rad škole. Smatramo da

ukoliko su roditelji aktivni saradnici i učesnici rada škole, jednako su zainteresovani i za rad sa detetom kod kuće jer su im jasna pravila koja škola kao institucija postavlja i znaju šta se očekuje od njihove dece.

Korišćena literatura

- Aikens, N. L., & Barbarin, O. (2008). Socioeconomic differences in reading trajectories: The contribution of family, neighborhood, and school contexts. *Journal of Educational Psychology*, 100(2), 235-251.
- Bergen, E., Zuijen T., Bishop, D. V. M., & Jong, P. (2016). Why are home literacy environment and childrens reading skills associated? What parental skills reveal? International Literacy Association, *Reading Research Quarterly*, 52(2), 147-160.
- Bradley, R. H., Corwyn, R. F., McAdoo, H. P., & García-Coll, C. (2001). The home environments of children in the United States, Part I: Variations by age, ethnicity, and poverty status. *Child Development*, 72(6), 1844-1867.
- Becker, G. S. (1964). *Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Vranješević, J. (2012). Participacija roditelja u obrazovno-vaspitnom procesu: mogućnosti i ograničenja. *Inovacije u nastavi*, 25(3), 15-26.
- Gross, S. (1993). Early mathematics performance and achievement: results of a study within a large suburban school system. *Journal of Negro Education*, 62(3), 269-287.
- Dearing, E., Kreider, H., Simpkins, S., & Weiss, H. B. (2006). Family involvement in school and low-income children's literacy performance: Longitudinal associations between and within families. *Journal of Educational Psychology*, 98, 653-664.
- Driessen, G. Smit, F., & Slegers F. (2005). Parental involvement and educational achievement. *British Educational Research Journal*, 31(4), 509-532.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2009). *Službeni glasnik RS*, 72/2009.
- Zhonglu Li & Zeqi Qiu (2018). How does family background affect children's educational achievement? Evidence from contemporary China. *The Journal of Chinese Sociology volume*, 5(13).
- Jul, J., i Jensen, H. (2002). *Kompetencija u pedagoškim odnosima, Od poslušnosti do odgovornosti*. Beograd: Eduka.
- Jevtić, B. (2016). Uticaj agenasa socijalizacije na školsko postignuće učenika. *Uzdanica*, XIII/2, 63-79.
- Jelić, M., i B. Jovanović (2011). Siromaštvo kao faktor školskog neuspeha učenika. *Socijalna misao*, 18(4), 79-95.
- Karalić, T. (2017). Porodica kao faktor izbor zanimanja, Četvrti Međunarodni interdisciplinarni skup mladih naučnika društvenih i humanističkih nauka. *CONTEXTS*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Lee, J., & Bowen, N.K. (2006). Parent involvement, cultural capital, and the achievement gap among elementary school children. *American Educational Research Journal*, 43, 193-218.
- Matejević, M., i Jovanović, M. (2017). Uključenost roditelja u školske aktivnosti. *Godišnjak za pedagogiju*, II/1, 9-20.
- Milošević, Z. (1996). Karakteristike porodice i položaj mladih u Beogradu. *Primarne funkcije porodice i poremećaji u ponašanju mladih*, 7-10. Beograd: Skupština grada Beograda.
- Morgan, P. L., Farkas, G., Hillemeier, M. M., & Maczuga, S. (2009). Risk factors for learning-related behavior problems at 24 months of age: Population-based estimates. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37, 401-413.
- Milić, A. (2001). *Sociologija porodice*. Beograd: Čigoja štampa.

- Prodanović, Lj. (2008). *Saradnja prosvetnog radnika s roditeljima*. Beograd: Agencija za edukaciju i usluge „Profikomp“.
- PTA, N. (2000). *Building successful partnerships: A guide for developing parent and family involvement programs*. (pp. 11-12). Bloomington, Indiana: National PTA, National Education Service.
- Pérez Sánchez, C. N., Betancort Montesinos, M., & Cabrera Rodríguez, L. (2013). Family influences in academic achievement: A study of the Canary Islands. *Rev. Int. Sociol.* 71, 169-187.
- Radenović, D. (2020). Participacija roditelja u osnovnom obrazovanju i vaspitanju učenika iz ugla školske prakse, Susreti pedagoga, Nacionalni naučni skup *Zbornik radova Participacija u obrazovanju pedagoški pogledi*, 162-170.
- Ryan, K., & Cooper, J. M. (1988). *Those who can teach*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Sheldon, S. B., & Jung, S. B. (2015). *The family engagement partnership student outcome evaluation*. Johns Hopkins University, School of Education.
- Swap, S. M. (1993). *Developing home-school partnerships: From concepts to practice*. New York: Teachers College Press.
- Tárraga, V., García, B., & Reyes, J. (2017). Home-based family involvement and academic achievement: A case study in primary education. *Educ. Stud.* 44, 361-375.
- Thomson, S. (2018). School achievements and socio-economic background – educational perspective. *Science Learn*, 3, 5.

Relationship Between Students' School Success and Factors in the Context of the Family Environment

Radovan Antonijević

*University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Serbia
Department of Pedagogy and Andragogy*

Dragana Radenović

OŠ „Stevan Sremac“, Beograd-Borča, Serbia

Abstract

This paper discusses the framework in which the educational process takes place and the impact of family variables on student success. The aim of the research is to determine the basic characteristics of the connection between the contextual factors of the family environment and the school success of students, in the field of mathematics and the Serbian language. The research involved 300 teachers – 150 mathematics teachers and 150 Serbian language teachers, as well as 600 of their students. A descriptive method was used, and data were collected using a survey and scaling technique. For the success of students, the interest of parents in school and the success of students, the involvement of parents in school activities are more important than the overall conditions for learning and working at home. The grade in mathematics is conditioned by the general conditions for learning at home. However, only 6.1% of the dependent variable (mathematics grade) explains the independent variables. 9.3% of the variance in the assessment of the Serbian language was explained by the conditions for learning and working at home. Parents' interest in school explains 13.1% of the variance in mathematics. Parents' interest in school explains 14.3% of the variance of the grade in the Serbian language.

Key words: students' school success, family context, socio-economic conditions of the family, parents' interest in school.

Položaj žene i nasilje nad njom u delima srpske književnosti

Ljiljana S. Rakić

Medicinska škola, Kraljevo, Srbija

Apstrakt

Svakodnevni i javni život, sadržaji novinskih naslova, filmova, internet sadržaji, društvene mreže i praktično svi segmenti života obiluju prizorima i opisima nasilja. U radu je izvršen prikaz likova žena koje su podložne potčinjavanju i drugim oblicima nasilja u okviru književnih dela zastupljenih u nastavi srpskog jezika i književnosti. U strukturi rada uočava se analiza likova pojedinih žena sa stanovišta rodne ravnopravnosti i položaja u društvu, ali i kontekstualizacija dela. Dati su aspekti uočavanja porodičnog nasilja i potčinjenosti žene kroz istoriju i to gotovo u svim epohama srpske književnosti. Uloga nastave književnosti u obrazovnom procesu je da ukaze učenicima na ispoljavanje različitih vidova ponašanja i pripremi decu da sagledaju stvarnost u neprestanom upoređivanju sa tematikom dela. U novije vreme suočavamo se sa problemom rodnene ravnopravnosti i sve više se ističe ideja jednakosti među polovima. Cilj rada je da se ukaže na bitnost sadržaja nastavnih jedinica u kreiranju učeničke svesti o tome da je nasilje krajnje negativna osobina i da treba suzbiti svaki vid ovakvog ponašanja. Kroz samostalna izlaganja učenika zasnovanih na analizi pojedinih ženskih likova razvijaju se međupredmetne kompetencije: resavanje problema, veština komunikacije, veština saradnje i života u demokratskom društvu.

Ključne reči: srpska narodna i moderna književnost, nasilje nad ženama, patrijarhalno društvo, nastava književnosti.

Uvod

„Nenasilje ne znači pokoriti se volji onoga koji ti nanosi zlo, već znači odmeriti se celom svojom dušom sa voljom tiranina“.

Mahatma Gandhi

Tematika koja je u velikoj meri prisutna u delima srpske književnosti je rodna neravnopravnost, nedovoljno poštovanje žene i različiti vidovi nasilja nad njom. Bilo da su one žrtve vremenskih okvira u kojima su živele ili porodičnog nasilja, prikazane su kao likovi koji nose teret svojih tragičnih sudbina. One nisu predmet interesovanja onih koji nad njima pokazuju svoju moć. Prikazane su kroz svoju neprikosnovenu poslušnost i pokornost pred onima čiji bi zahtevi trebalo da budu realizovani. Upravo ovakav tip žene u velikoj meri prisutan je u našoj literaturi. Gotovo sva dela koja se obrađuju na časovima književnosti u sebi kriju poneku žrtvu nasilja koja se manifestuje na različite načine. Ovakav vid ponašanja prisutan je u tekstovima svih epoha i sa različitih prostora, počevši od narodne književnosti, pa sve do romana *Kad su cvetale tikve* Dragoslava Mihajlovića. U nastavi književnosti učenici se konstantno upoznaju sa likovima žena koje nemaju pravo, ali i nedovoljno moći da se suprotstave drugima, naročito muškarcima i nemaju pravo da promene niti da se bore za svoj bolji položaj. Zatvorene u okvirima patrijarhalnog društva ili pravilima porodice kojoj pripadaju, one ne predstavljaju primer kako bi trebalo ženu zaista posmatrati. Jedan od prvih autora koji se zalagao za slobodu društva zasnovanog na slobodi

ličnosti koja će u velikoj meri uključivati i žene je Dzordž Stjuart Mil, koji je brak smatrao jednim vidom ropstva za žene u svojoj knjizi *Potčinjenost žena*.

Ako problematiku zapostavljenja žena zato što su slabiji pol, posmatramo kroz različite periode nerazvijenosti našeg društva, onda bi to dobilo neki drugi smisao. One su ostajale u zajednici samo da bi sačuvalе svoju porodicu, koju su smatrale osnovom svega.

Značaj bavljenja ovom tematikom je u tome što se učenicima putem nastave jasno stavlja do znanja da je svaki vid zanemarivanja, obezvređivanja i ponižavanja druge ličnosti krajnje negativan i zahteva osudu.

Prikaz žene u narodnoj književnosti

Dela naše narodne književnosti u najvećoj meri slikaju neravnomerni odnos muškarca i žene. Narodni pevač ženu vidi kao spretniju i izdržljiviju, na primer u pesmi *Nadžnjeva se momak i djevojka*. Međutim, u ostalim delima to se osporava, a žena je posmatrana kao neko ko mora da čuti i sluša. Hasanaginica je primer koji pokazuje da žena iako postupa po pravilima tradicionalne norme i običaja biva osuđena od strane svog supruga. Samo zato što nije učinila ono što je on želeo odbacuje je, tera je od kuće. Pritom se koristi decom, pa tako i njih zloupotrebljava i ne dozvoljava im da budu sa majkom. To je onaj najteži vid nasilja kada majci koja je vezana za svoj porod, a pogotovo „sa malenim u bešici sinkom“ oduzima decu i time je kažnjava na najsuroviji način. Poruka ženi da ga ne čeka je možda nepromišljena, ali je konačna. Naredba je kratka i jasna, izrečena s oštrinom onoga koji komanduje, naređuje i čije zapovesti se moraju izvršavati. Ali, njegova nemoć je najviše izražena u trenutku kada govori (Milovanović i sar., 2014: 37):

„Hajte amo sirotice moje,
Kad se neće smilovati na vas,
Majka vaša srca kamenoga“.

Nemoćni ljudi udaraju tamo gde najviše boli, oni su nemilosrdni u svojim namerama da naude drugima. Svesno aga to čini jer zna šta će time postići, povrediće majku svoje dece, ženu sa kojom je do juče uživao u ljubavi, a plod te ljubavi je upravo činjenica da imaju petoro dece. Koliko taj ponosni muškarac mora imati zlobe u sebi da zauvek pokida sve ono što je do tada građeno. Njegov autoritet je dominantan i nakon prve prepreke on ruši dugo stvarano porodično gnezdo. Beg, ne mareći za osećanja svoje sestre i brinući samo o ugledu porodice, udaje svoju sestru i time je emocionalno zlostavlja. Na časovima obrade pesme *Hasanaginica*, učenici putem diskusije iznose različite stavove. Pojedini učenici krivca ne vidi u Hasanagi, već u vremenu u kome je živio. Položaj muškarca tog perioda ne određuje bogatstvo, već u borbi on pokazuje svoju moć. U takvoj jednoj borbi, on je povređen, a njegova žena ga nije posetila. Time je povredila njegovo dostojanstvo i pokazala da joj nije više mesto pored njega.

Dmitar u pesmi *Dioba Jakšića* svojoj ljubavi traži da mu otruje brata (Milovanović i sar., 2014: 66):

„Anđelija, moja vjerna ljubio
Otruj meni mog brata Bogdana!
Ako li ga otrovati nećeš,
Ne čekaj me u bijelu dvoru!“.

Time se pred nju stavlja zadatak koji ne odgovara njenoj prirodi. Ona će uspeti da pomiri braću i Bogdan će njenu molbu sasvim jednostavno ispuniti. Reč iskrene i snalažljive žene jača je od ponosa muškarca koji se bori za svoj položaj i ugled. Upravo u ovoj pesmi je data slika prave srpske patrijarhalne porodice sa svim njenim aspektima: sukoba među braćom, poniznost žene, očuvanje ugleda. Žena može da bude stub jedne porodice, to je Anđelija, žena sa simboličnim imenom, i dokazala. Stavljena je pred veliku dilemu. Sa jedne strane mogla je otrovati devera i sačuvati svoj brak ili odustati od zločina, sačuvati dostojanstvo, a izgubiti mesto pored muža. Nad njom je vršeno psihičko nasilje da uradi nešto što nikako nije želela, jer ubiti devera značilo je počiniti veliki zločin i potonuti u greh gde se gubi duša.

Jedina žena preljubnica u narodnoj književnosti je žena Banović Strahinja. Postavlja se pitanje zašto je ona prevarila svoga supruga i zašto je u ključnom trenutku pomogla Vlah Aliji, a ne Banoviću. Treba prvenstveno sagledati prirodu njihovog braka. Banović Strahinja u Kruševac ide sam, bez žene, a ona ga i ne ispraća. To njeno nepristustvo mnogo nam govori, ona je zatočena u kući u kojoj nije bila srećna. U prinudnom braku jedna strana uvek strada (*Priručnik za prevenciju rodnozasnovanog nasilja*, 2015: 10). Ona se boji svoga supruga jer vrlo dobro poznaje njegovu prirodu. Upozorava Turčina (Milovanović i sar., 2014: 68):

„Sad će tvoju glavu ukinuti,

Sad će mene oči izvaditi.“

Emocije koje se nekontrolisano pojavljuju u Banović Strahinji govore da je on već imao sumnju u postojanost ljubavne veze u svom braku. Njegove reakcije nakon saznanja da ona pomaže neprijatelju potvrđuju njegovo nasilničko ponašanje. Narodni pevač ističe (Milovanović i sar., 2014: 68):

“Koliko se bane uoštrio,

On ne traži ništa od oružja,

No mu grlom bane zapinjaše,

A pod grlom zubom dovatiše:

Zakla njega kako vuče jagnje.“

U ovim stihovima Banović Strahinja pokazuje svoju pravu, animalnu prirodu. Nakon pobede odlazi svojoj tazbini koja ga je izdala i na neki način želi svima da se osveti kazujući pravu istinu o svojoj ljubavi. Nije želeo da je zaštiti time što bi sakrio istinu, ali joj je oprostio i ostavio je u životu. Svesna je ona da je to gora kazna od smrti jer će je samo tako živu opominjati na ono što je učinila. Poklanjajući joj život sveti se starom Jug Bogdanu i njenoj braći, a nju će psihološki kažnjavati prekorima, ćutanjem i svojim prisustvom. Stihovi “Netko beše Strahinjiću bane” oslikavaju ovog „sokola” samo dok je na konju kao hrabri i neprikosnoveni junak. Kada siđe sa tog pijedestala, kada treba da se pokaže kao suprug, zaštitnik ta njegova predstava nestaje. Prilikom obrade nastavne jedinice *Banović Strahinja* učenici iznose i argumentuju stavove da je Banović Strahinja svoju veličinu pokazao praštanjem svojoj ljubavi i tazbini. U prilog tome govore i stihovi (Milovanović i sar., 2014: 82):

„Pomalo je takvijek junaka,

ka što beše Strahinjiću Bane.“

„Ali ovi stihovi ne govore samo o junaštvu na bojnom polju, oni govore o jednoj drugoj snazi, duhovnoj, koja omogućava da čovek savlada moguće slabosti, da u najtežim trenucima, kada se oseća usamljenim i uvređenim, pokaže snagu da raskine sa tazbinom i ženi pokloni život” (Veličković i Marković, 2005: 84).

Motiv nasilja u delima moderne i savremene književnosti

Sofka u romanu *Nečista krv* žrtvuje mladost i lepotu zarad intresa porodice, Fata Avdagina bira smrt kao jedino moguće rešenje, dok će se Koštana prepustiti svojoj sudbini. Sve ove žene „heroji“ podređene su volji drugih i u njima se vodi borba između onoga što one zaista žele i onoga što su muškarci kao moćne figure u njihovim životima nametnuli. Figura oca u Sofkinom životu predstavlja nešto neprikosnoveno, čemu mora da se povinuje. I onda kada u njoj postoji želja za otporom, imaće snage da se suprotstavi očevoj želji, ali već sledećeg trenutka ona posustaje. Kada ugleda očev pohabani mintan koji je slika njegovog materijalnog propadanja, ona će rešiti da se žrtvuje. Na ovom primeru možemo uočiti koliko ljudi koji se pokazuju kao moćni, a u suštini su nemoćni, mogu u velikoj meri da manipulišu drugima. Efendi Mita to pokazuje u više navrata u samom romanu. On zanemaruje porodicu, nije prisutan, ne obezbeđuje je materijalno, nasilno udaje ćerku za znatno mlađeg čoveka, ucenjuje je svojim propadanjem. On čini nekoliko oblika porodičnog nasilja pri čemu mu se ni njegova supruga ne suprotstavlja i nema pravo glasa. Njegova senka uvek je bila prisutna i o njemu nikada loše nije govorila. Čuvala je ugled porodice, ali lagala i sebe i druge predstavljajući ga pravim ocem i uglednim trgovcem. „Znala je da ni od kakve trgovine i njegove zarade to ne može biti. A opet, znajući da je on gotov na svašta, i da, ako se on reši na nešto, ma to bilo i najgore i najstrašnije, ona ima samo da se pokori tome i sluša, ona od slutnje, straha, gotovo se razbole“ (Stanković, 1990: 69).

Gazda Marko pokušava da povredi Sofku i da učini jedan vid nasilja nad njom, što mu nalažu pravila vremena u kojem živi, ali on to ne čini jer se to kosi sa njegovim moralnim načelima. Usled tog unutrašnjeg sukoba svesno će otići u smrt. Međutim, on je tako nasilan prema sopstvenoj ženi Stani, neprestano je fizički zlostavlja i obezvređuje. „Ja sam tvoj Gospod! - I tup, jak, udarac. Onda malaksalo, obeznanjen, pisak svekrvin. Arsa, koji je pored svega straha ipak tamo virio i pazio, ču se kako viknu: - Ubi gazda gazdaricu!“ (Stanković, 1990: 129).

Uzrok ovakvog ponašanja treba tražiti u vremenu u kojem su živele, ali neminovno je da je ovakav način ponašanja i danas evidentan kod pojedinaca. Uzrok je i nasledni faktor. Deca nasilnika obično i sami jesu nasilnici. Tomča, kada saznaje pravu istinu o svom venčanju, kažnjavaće Sofku tako što će je tući i nalaziti krivca samo u njoj. „Kada je nasilje deo vaše svakodnevice, na kraju poverujete da je to nešto normalno“ (*Priručnik za prevenciju rodnozasnovanog nasilja*, 2015: 16).

„Stoga su svi Stankovićevi junaci, a među njima prva Sofka, pomalo nadneseni nad svojom sudbinom: kao da osećaju svi napon između svojeg tela, svojih čula, osećanja i intimnih želja i, s druge strane, svekolikih propisa porodice, staleža i kulture“ (Petković, 1990: 23). Možemo zaključiti da se u *Nečistoj krvi* mogu uočiti sledeći oblici nasilja: psihološko, fizičko, ekonomsko i seksualno.

Koštana predstavlja dramsko delo u kojem je nasilje naglašeno. Glavna junakinja teži ka slobodi kojoj stremi njena umetnička duša, ali postaje žrtva socijalnog nasilja jer vlast želi da je progna iz grada. Čitava Koštana kao „tužna povest zgaženih srdaca“ predstavlja skup ljudskih sudbina na jednom mestu koji su žrtve tuđih interesa, jer svako od njih je u brak stupio protiv svoje volje. „Prisilan brak je ona zajednica u koju neka osoba stupa na nagovor ili prisilu (najčešće) roditelja ili rođaka, a ne svojom voljom“ (*Priručnik za prevenciju rodnozasnovanog nasilja*, 2015: 17).

Društvo koje Stanković oslikava u svojim delima nasilje je smatralo kao nešto što je opšteprihvaćeno i na sve ove nesrećne žene nije obraćalo pažnju. Vreme koje se opisuje u delima Stankovića je vreme društvenih previranja i naglih obrta, kada se Turci konačno povlače sa naših prostora, a nasilno ponašanje pojedinaca moglo bi se objasniti i kao nedovoljna sigurnost. Nasuprot nasilnicima stoje ljudi promašenih života koji se ne bore za svoj bolji položaj. Radomir Konstatinović u svojoj *Filozofiji palanke* ističe „nema evolucije, nema napretka. Samo pasivnost, prepuštanje onome što jeste“. *Uvela ruža* je još jedno delo koje nam na to ukazuje. Stana je svesna da se njena ljubav nikada neće ostvariti zbog

društvenih razlika. Ona se ipak predaje toj ljubavi, a brak joj donosi posledice njenog nerazmišljanja. Nikola će je fizički zlostavljati, a strast koju je osećala prema Koji ugušiće u strahu za sopstvenim životom.

Svako vremensko razdoblje naše književnosti nosi i lik žene koja je žrtva nasilja. Vreme velikih buna nosi lik Simke koju je predstavio Dobrica Ćosić u svojim *Korenima*. I ona je u zatočeništvu patrijarhalnih normi, uvažena među drugima, a nepoštovana među svojim, sluga je Katićima, a ujedno i bogata gospodarica. Prolazi kroz golgotu jer ne može da podari naslednika jalovom suprugu. Njoj se pripisuje da je nerotkinja jer muškarac se nije mogao okriviti. Nasilnik Đorđe žrtvu pronalazi u ženi znatno siromašnijeg staleža i preti joj vraćanjem u dom iz kojeg je došla. Nasilnici nikada krivicu ne vide u sebi, već svoju nemoć pripisuju drugima. Bračna postelja Simki postaje mučilište u kojem stradaju njena mladost i lepota. Kada mu više rečima nije bilo dovoljno da je muči i omalovažava, Đorđe u pijanstvu fizički zlostavlja svoju ženu, što mu Nikola koji je sve to slušao nikada neće oprostiti. Tadašnje vreme nalaže da nasilje mora ostati u krugu porodice i smatralo se nečim što nije bilo neubičajeno. Đorđe ne može da podnese Simkinu lepotu, snagu da istraje u svemu, ne želi da ona bude bolja i srećnija od njega. Nasilnik želi autoritet, smatra da samo on ima pravo da donosi odluke. Mučena Simka, puna razočaranja i bola, jadikuje nad svojom sudbinom i obraća se svom mužu rečima: "A ti me, jadu, štipaš, ujedaš kao malo kuće, samo me naljutiš i ostaviš. Od takvih kao što si ti ne bi ni na đubretu klijalo! Pa me sad biješ i mučiš, Turčine" (Ćosić, 2015: 189). Strah od vraćanja u nadničarsku porodicu nateraće je na greh, a to je ujedno bilo i jedino njeno izbavljenje. Postavlja se pitanje da li je ona mogla da izbegne nasilje koje je trpela. "U našem sistemu institucionalne zaštite i dalje je uobičajen ovakav pristup – ženi koja je žrtva nasilja se ne veruje, ona se osuđuje, a nasilje se ocenjuje kao njen izbor. Na ovaj način, svaki put kada se psiholozi ili psihijatri bave ženama koje su preživele nasilje koristeći ove koncepte, oni pojačavaju njen osećaj krivice, slabe samopouzdanje, i tako otežavaju ženi da izađe iz pozicije žrtve. Nasuprot ovome, osnovni feministički princip u terapijskom i konsultantskom radu jeste da žena nije kriva za nasilje koje je preživela i da joj je ključno verovati!" (Perišić i Bukvić, 2017: 34).

Petar Kočić je duboko zadirao u psihologizaciju svojih junaka želeći time da oslika njihova unutrašnja preživljavanja. Glavnog junaka pripovetke *Mračajski proto* nateralo je ženino neverstvo da provodi usamljeničke dane otuđen od svoje okoline. Ipak, ne možemo opravdati način na koji je on nju osuđivao. Tukao ju je neprestano i sve žene zvao prokletom Đurđijom. Time je kažnjavao i sebe, a životni principi svodili su se na mržnju, strah i strepnju. Mržnja proističe iz teškog načina života i poraza, a strah od novih neuspeha i novih izdaja. Nasilnik je nemoćan pred izazovima koje mu nameće život, nespreman je da se sa njima suoči. Koliko god da se sudbina poigra sa čovekom, on treba da se izdigne iznad svih problema i sve da rešava na ljudski i civilizovan način.

Pesnici srpske moderne su na ženu gledali na različite načine. Zanimljivo tumačenje u vezi sa tematikom ovog teksta je viđenje žene u *Iskrenoj pesmi* Milana Rakića. "Brojne su njegove pesme u kojima se čistota ljubavnog osećanja ruži i gasi pred bolnim saznanjem da je svaka sreća varka i prolaznost. On otkriva sumornu istinu o nepostojanosti svojih osećanja, koja se gasi pred poimanjem životne zbilje, pred saznanjem da u životu ima tako mnogo onoga što se ponavlja i umire (Stefanović i Stanisavljević, 1961: 46):

*"Ja ću ti, draga, opet reći tada
Otužnu pesmu o ljubavi, kako
Čeznem i stradam i ljubim te, mada
U tom trenutku ne osećam tako."*

Nalik na mizoginiju pesnik ističe superiornost nad ženom, dok je ona potpuno nebitna. Ona je samo predmet njegove požude, a kada se strasti utišaju za njega više ne postoji.

Uloga nastave književnosti u kreiranju učeničke svesti o nasilju

„Kada se govori o značenju nastave srpskog jezika i književnosti za formiranje učeničkih ličnosti, tada se mora imati u vidu i posećenost koja ovaj predmet koristi u nastavnoj sceni u kojoj je nastavljen tim planovima posećen nastavni predmet, ali je jezik ujedno i sredstvo kojim se izvode, manje više, nastava svih drugih predmeta“ (Ilić, 2006: 16).

Uloga nastave književnosti je da učenicima skrene pažnju na prave čovekove vrednosti, da oplemeni njihov duh i da ih podstiče na pozitivna razmišljanja. Jedan od zadataka je svakako da ukaže na problem nasilja koji je sve prisutniji u našem društvu. „Uloga obrazovno-vaspitnog sistema je prvenstveno prevencija nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Ona uključuje mere i aktivnosti u kojima se u ustanovi stvara sigurno i podsticajno okruženje, čime se, između ostalog, podržavaju prikazi rodne ravnopravnosti, podiže nivo svesti i osetljivosti na nasilje, uključujući i rodno zasnovano nasilje i nasilje u porodici“ (*Prikaz postupanja obrazovno-vaspitnih ustanova u slučajevima nasilja*, 2)

Na časovima obrade i utvrđivanja dela sa ovakvom tematikom problemu nasilja i neadekvatnog ponašanja pojedinca treba posvetiti veliku pažnju. Suočeni smo sa veoma teškim vremenom koje nam nameće sve veći broj ovakvih primera. Učenike treba navoditi putem diskusije da iznesu svoja razmišljanja, primere iz svoje okoline. Na taj način kod njih se razvija kritička svest o razmatranju ove tematike. Mogu navesti ili prethodno pripremiti novinske članke u kojima je problem nasilja prisutan u velikoj meri. Nakon obrađenih nastavnih jedinica sa ovakvom tematikom učenike u okviru radionice treba detaljnije upoznati sa pojmom nasilja. U sagledavanju tog problema neophodno je upoznati ih sa radom i drugih institucija. Potrebno je sagledati stepen zastupljenosti nasilja u današnjem društvu posetom organizacijama i institucijama koje se bave tim problemima (Centru za socijalan rad, Policijskoj upravi). U Nastavnom planu i programu književnosti broj časova obrade nastavnih jedinica je nedovoljan i nastavnik je u nemogućnosti da se posveti ovako značajnoj tematici. Pozitivne strane posmatranja ovog problema su u tome što učenici mogu jasno uočiti negativne primere patrijarhalne zajednice kroz istoriju i način kako da savremeno društvo izbegne ovakve probleme. Tokom obrade nastavnih jedinica ovakve sadržine primećeno je da pojedini učenici ne žele da učestvuju u radu i iz ličnih razloga ne daju komentare. To upućuje na pretpostavku da su to deca iz porodica u kojima je prisutno nasilje. Predmetni nastavnik, ukoliko to uoči, u obavezi je da obavesti psihologa škole.

Jedan od načina razvijanja prethodno navedenih međupredmetnih kompetencija može biti kroz korelaciju nastave srpskog jezika i književnosti, građanskog vaspitanja i sociologije. Problematika koja je zajednička svim ovim predmetima je uloga pojedinca u društvu. Pitanja koja je potrebno razmatrati su uloga i značaj svih nas da naša okolina bude jedno zdravo okruženje. Svaki pojedinac je odgovoran za svoj ugled u društvu i za svoje postupke. Treba razvijati svest učenika koliko je bitno ispravno postupati u situacijama kada su očevici nasilja. Svaki vid takvog ponašanja treba prijaviti nadležnima u datoj instituciji. U školama je to Tim za prevenciju od nasilja i njegova uloga bi trebalo posebno biti istaknuta u okviru nastavnih jedinica u kojima se razmatra problem zanemarivanja ili nasilničkog ponašanja.

Problemu prevencije nasilja sve više se poklanja pažnja u nastavi, ali i u vannastavnim aktivnostima.

Projekat „Nulta tolerancija na rodno zasnovano nasilje“ realizovao se kroz seminare i sastanke u trideset srednjih škola u Srbiji. Anketiranje učenika upućuje na prikriveno prisustvo vršnjackog nasilja u svim oblicima (od verbalnog do fizičkog i psiholoskog), nivo tolerantnosti u međuljudskim odnosima i komunikaciji je na vrlo niskom nivou.

Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama tokom 2013/2014. godine u Srbiji pokazuje da je „važno takođe naglasiti da postoji saglasnost među decom i odraslima o potrebi da se o ovoj temi

govori i uči. U tom smislu, 77% učenika i učenica u osnovnoj školi i 69% učenika i učenica u srednjoj školi složilo se sa predlogom da se o ovoj temi više govori u školi. Istovremeno, 75% zaposlenih u osnovnim školama i 68% zaposlenih u srednjim školama izrazili su spremnost da učestvuju u stručnom usavršavanju na temu rodno zasnovanog nasilja i rodne ravnopravnosti“ (*Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji*, 2015: 9).

Zaključak

Postoje predrasude da nasilnici i njihove žrtve potiču iz ugroženih slojeva društva, da pripadaju siromasima koji su neobrazovani. Iz književnih dela koja su predstavljena u ovom radu može se zaključiti da su to moćni ljudi, na najvišoj društvenoj lestvici željni slave i autoriteta. Oni su samo nesrećni u svojim životima jer ne mogu da prihvate stvarnost, ne mogu da se suoče sa problemima, pa žene okrivljuju za sopstveni neuspeh.

Vremenom, žene su se izborile za svoja prava. Podigle su glas protiv mnogovekovnih okova u koje ih je dovelo patrijarhalno društvo. Prva Srпкиnja koja je krenula putem prosvetavanja je Draga Dimitrijević, žena koja se smatra prvom srpskom feministkinjom. Učiteljica, književnica i glumica koristila je svaki trenutak da istakne svoje ideje za koje se borila. Bila je član Ujedinjene omladine srpske i na jednoj od skupština izložila je da mora da se prizna ravnopravnost između žena i muškaraca.

Žene su se izborile za svoja prava tokom istorije, a savremena žena potpuno ravnopravno muškarcima pristupa svim sferama života.

Korišćena literatura

Ćosić, D. (2015). *Koreni*. Beograd: Laguna.

Ilić, P. (2006). *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi*. Novi Sad: Zmaj.

Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama u Srbiji (2015). Preuzeto 14. septembra 2021. sa http://www.mpn.gov.rs/wpcontent/uploads/2015/08/Istrazivanje_rodno_zasnovanog_nasilja_u_skolama_u_Srbiji.pdf.

Milovanović, A., Radulović, O., i Živković, V. (2014). *Čitanka za prvi razred gimnazije i srednjih stručnih škola*. Beograd: Eduka.

Perišić, K., i Bukvić A. (2021). *Feminizam i psihologija*. Preuzeto 14. septembra 2021. sa https://pescanik.net/wp-content/PDF/9ksenija_ana.pdf.

Petković, N. (1990). *Predgovor romana Nečista krv*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.

Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja (2015). Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

Prikaz postupanja obrazovno-vaspitnih ustanova u slučajevima nasilja. Preuzeto 14. septembra 2021. sa <https://www.rs.undp.org> (2-6).

Rodno zasnovano nasilje među mladima (2021). Preuzeto 14. septembra 2021. sa <https://koms.rs/wp-content/uploads/2021/04>.

Stanković, B. (1990). *Nečista krv*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.

Stefanović, D., i Stanisavljević, V. (1961). *Pregled jugoslovenske književnosti*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika, 4, 35-56.

Veličković, S., i Marković, J. (2005). *Priručnik za učenike gimnazija i stručnih škola*. Niš: Školska štampa.

The Position of Women and Violence Against Them in Works of Serbian Literature

Ljiljana S. Rakić

Medical School, Kraljevo, Serbia

Abstract

Everyday and public life, contents of newspaper headlines, films, internet contents, social networks and practically all segments of life abound in scenes and descriptions of violence. The paper presents the characters of women who are portrayed as persons subject to subordination and other forms of violence within the literary works represented in the teaching of Serbian language and literature. The structure of the paper shows the analysis of the characters of individual women from the point of view of gender equality and position in society, but also the contextualization of the work. Aspects of noticing domestic violence and subordination of women throughout history are given, in almost all epochs of Serbian literature. The role of teaching literature in the educational process is to point out to students the manifestation of different types of behavior and to prepare children to see reality in constant comparison with the theme of the work. In recent times, we are facing the problem of gender equality and the idea of gender equality is becoming more and more prominent. The aim of this paper is to point out the importance of the content of teaching units in creating student awareness that violence is an extremely negative trait and that every kind of such behavior should be suppressed. Through independent presentations of students based on the analysis of individual female characters, interdisciplinary competencies are developed: problem solving, communication skills, skills of cooperation and life in a democratic society.

Key words: Serbian folk and modern literature, violence against women, patriarchal society, teaching literature.

Značaj unapređivanja komunikacijskih veština u predškolskim ustanovama i povratne informacije učesnika obuka nakon primene saznanja sa pohađanog programa obuke i njegovi efekti u praksi

Ana M. Marjanović i Mila M. Lončar Mitrović

PU „Leptirić“, Lajkovac, Srbija

Apstrakt

U ovom radu smo nastojali da ukažemo na značaj unapređivanja komunikacijskih veština u predškolskim ustanovama, s obzirom da je ova tema jedna od onih koje nisu bile čest predmet razmatranja i analize, naročito u kontekstu predškolskih ustanova, a zatim i da prikazemo neka sopstvena razmišljanja o povratnim informacijama (nakon primene saznanja) koje smo dobili od učesnika obuke, a koju smo realizovali na temu komunikacijskih veština u predškolskim ustanovama u Republici Srbiji. Takođe, osvrnuli smo se i na efekte koje je obuka imala na učesnike, a koji su proizašli iz primene saznanja nakon određenog vremenskog perioda. Razmatranjem ove teme smo nastojali da ukažemo na neke segmente na koje treba ciljano uticati i koje treba usavršavati kako bi doprineli unapređivanju etosa u predškolskim ustanovama, a samim tim indirektno i na razvoj, ne samo ustanove, već i sveukupni razvoj pojedinaca.

Ključne reči: komunikacijske veštine, značaj, povratne informacije, efekti.

Uvod

Kada se osvrnemo na profesionalnu delatnost predškolskih ustanova, na praksu u našoj predškolskoj ustanovi, kao i na iskustva drugih ustanova sa kojima sarađujemo, ili pak na one u kojima smo realizovali obuku sa temom „Komunikacijske veštine vaspitača, stručnih saradnika i saradnika u funkciji unapređivanja etosa u predškolskoj ustanovi“, vidimo da su komunikacijske veštine tema koja je neophodna da se unapređuje u kontinuitetu, tokom celoživotnog profesionalnog delovanja. Takođe, kada se uzme u obzir i epidemiološka situacija izazvana covid-om 19, koja je bila prisutna u prethodnom periodu, a koja je u značajnoj meri uticala na organizaciju i rad predškolskih ustanova na nivou cele teritorije Republike Srbije (a i šire), dolazimo do zaključka da je od izuzetne važnosti bilo da se očuva konstruktivna komunikacija, najpre sa decom, roditeljima/starateljima, a zatim i sa kolegama i nadležnim institucijama kako bi, u izmenjenim okolnostima, predškolske ustanove nastavile sa kvalitetnim profesionalnim angažovanjem.

U ovom radu ćemo nastojati da najpre ukažemo na značaj unapređivanja komunikacijskih veština, a zatim i da prikazemo naša saznanja do kojih smo došli prilikom realizacije obuka kao i nakon njih na temu „Komunikacijske veštine vaspitača, stručnih saradnika i saradnika u funkciji unapređivanja etosa u predškolskoj ustanovi“, a odnose se na povratne informacije učesnika, primenu saznanja nakon obuke i njegove efekte u praksi. Naša zapažanja i zaključke ćemo izneti na osnovu prikupljenih informacija sa 22 realizovane obuke (20 predškolskih ustanova, u dve ustanove je po dva puta realizovano za dve grupe učesnika) sa prethodno pomenutom temom u periodu od kada je obuka akreditovana i počela sa neposrednom realizacijom (vaspitne 2018/19. godine) pa do trenutka pisanja ovog rada. Predškolske

ustanove čiji su učesnici pohađali obuku i iz kojih su prikupljane informacije su: PU "Crvenkapa", Mali Zvornik, PU "Milka Dimanić", Vlasotince, PU "Leptirić", Lajkovac, PU "Đuka Dinić", Bojnik, PU „Rakila-Kotarov Vuka“, Lazarevac, PU "Poletarac", Ljubovija, PU "Radost", Vrnjačka Banja, PU "Neven", Mionica, PU "Naša radost", Subotica, PU "Lane", Osečina, PU "Slava Ković", Bogatić, PU "Naše dete", Šabac (u grupi zajedno sa PU „Bambi“ Loznica), PU „Suncokreti“, Vladimirci, PU "Lane", Grocka, PU „Lane“, Kučevo, PU "Naša radost", Krupanj, PU "Poletarac", Odžaci, PU "Ub", Ub, PU "Užice" u Užicu, PU "Perka Vićentijević", Obrenovac (po dva puta su realizovane obuke u PU "Milka Dimanić", Vlasotince i PU "Naša radost", Subotica).

Značaj unapređivanja komunikacijskih veština u predškolskim ustanovama

Prilikom naših istraživačkih aktivnosti koje smo realizovali u predškolskoj ustanovi, kao i prilikom pedagoško-instruktivnog uvida stručnog saradnika pedagoga i direktora kao i realizovanja procesa samovrednovanja kvaliteta rada predškolske ustanove, uočeno je da oblast etos (koja je u periodu akreditacije seminara/obuke bila posebna oblast koja se vrednovala) treba da se kontinuirano unapređuje kako bi se kvalitet rada predškolske ustanove zadržao na visem nivou. Uočeno je da, ukoliko je oblast etos visoko procenjena, odnosno ukoliko su odnosi u kolektivu konstruktivni i podsticajni, ukoliko se svaki pojedinac oseća ispunjeno i zadovoljno na svom poslu, onda je i kvalitet rada ustanove takođe na visokom nivou i maksimalno procenjen od strane spoljašnjih evaluatora. Ovakvo je iskustvo bilo u našoj predškolskoj ustanovi, PU „Leptirić“ u Lajkovcu neposredno pre osmišljavanja obuke. Zbog ove spoznaje u vlastitom profesionalnom angažovanju, došli smo na ideju da bi na sličan način podsticanje etosa i u drugim predškolskim ustanovama dovelo do većeg kvaliteta rada ustanova. S obzirom da je etos u direktnoj vezi sa komunikacijom, odnosima pa i komunikacijskim veštinama pojedinaca koji čine jedan kolektiv, osmislili smo autorski program obuke koji je dobio akreditaciju i koji smo realizovali u predškolskim ustanovama širom Srbije. Program smo osmislili s ciljem da damo bar mali doprinos osvešćivanju ustaljenih komunikacijskih modela i motivisanju pojedinaca za unapređivanje sopstvenih komunikacijskih veština. Samim tim, pretpostavili smo da bi individualni rad svakog pojedinca na samom sebi i svojim veštinama, spontano doveo i do poboljšanja etosa u konkretnim ustanovama, a poboljšanje etosa do kvalitetnog profesionalnog delovanja same ustanove. U našem radu se bavimo ovim segmentom, kako unapređivanjem komunikacijskih veština kod osoba koje čine jedan vaspitno-obrazovni kolektiv-vaspitača, stručnih saradnika i saradnika može biti u funkciji unapređivanja etosa u konkretnim predškolskim ustanovama.

Osim rečima, ljudi svoj odnos prema društvenoj okolini, ali i prema sebi, izražavaju i neverbalnim znakovima, odnosno onim što se često naziva govor tela. Kao što su oblici verbalne komunikacije raznovrsni, tako i neverbalna komunikacija obuhvata niz strategija ponašanja u različitim okruženjima (Marot, 2005). Pošto ljudi u svojim svakodnevnim odnosima koriste i verbalnu i neverbalnu komunikaciju, za koje smatramo da su neodvojive jedna od druge, mi smo svoju obuku sa učesnicima upravo započinjali sa ovom temom. Smatramo da osvešćivanjem sopstvene verbalne i neverbalne komunikacije, učesnicima se otvara mogućnost da započnu aktivno i kontinuirano da izgrađuju pozitivnu klimu u svojim vaspitno-obrazovnim ustanovama. Došli smo do zaključka najpre na primeru naše ustanove da ukoliko svaki pojedinac svesno radi na unapređivanju svoje komunikacije koju ostvaruje sa drugima, i verbalne i neverbalne, tada utiče ne samo na svoje opšte lično zadovoljstvo u radu, već i na etos cele ustanove. Značaj unapređivanja komunikacijskih veština su prepoznali i učesnici tokom i pri završetku obuke, čemu svedoče pozitivne povratne informacije koje smo dobili tokom seminara kao i zapažanja i utisci učesnika iz evaluacija na kraju obuke. Učesnici obuke prepoznaju značaj unapređivanja komunikacijskih veština u tome što se na taj način „otvaraju neki novi vidici“, „pozitivna komunikacija,

ukoliko je uspostavljena, je ključna za uspešnu saradnju“, „podstiče na razmišljanje, ali i na drugačije načine razmišljanja“ i dr.

Takođe, smatramo da ukoliko praktičar u predškolskoj ustanovi kontinuirano usavršava sopstvene komunikacijske veštine, u tom slučaju će uspostavljati bolje odnose ne samo sa odraslima, kolegama u ustanovi i van nje, nego i sa decom (što smo saznali neposrednim uvidom u našoj predškolskoj ustanovi). Znaće na koji način da se u komunikativnom pogledu „približi“ detetu, kako da razvija dijalog, podstakne dete na promišljanje i zajedno rade na konstruktivnom rešavanju problemskih situacija na ličnom planu deteta ali i na nivou grupe. Ako uzmemo u obzir da dete uči po modelu, onda komunikacioni model koji vaspitač primenjuje u radu sa decom u značajnoj meri utiče i na komunikaciju koju deca uspostavljaju sa drugima. Značajan broj istraživanja je pokazao da se prosocijalna ponašanja, pokazivanje empatičkih reakcija, ali isto tako neke ponašajne navike, kao što je pušenje, hranjenje, pijenje, niz socijalno poželjnih ponašanja i slično, uče putem modeliranja (Tatalović Vorkapić, 2013).

Znamo da način na koji mi, odrasli, sada komuniciramo je proizašao iz naših prethodnih iskustava a potiče i od naučenih komunikativnih obrazaca iz najranijeg detinjstva. Zato smatramo da je od izuzetne važnosti sta je to što dete ima kao model u najranijem detinjstvu, kada je dečiji mozak najpodložniji učenju uopšte pa i učenju u pogledu komunikacijskih veština. S druge strane, ukoliko dete vidi svog vaspitača da on usavršava sopstvene komunikacijske veštine, da u nekim trenucima ume da pokaže deci da i on može da pogreši i kaže „izvini“, verujemo da tada dete ima ispred sebe dobar primer koji mu može biti polazna osnova ka ličnom razvoju svojih komunikacijskih veština.

Kada praktičar u predškolskoj ustanovi radi na unapređivanju svojih komunikacijskih veština i redefinisanju postojećih, smatramo da se tada stvara mogućnost da rasterećenije pristupa komunikaciji i lakše razume sagovornika, a zatim i usmerava ishod komunikacije. Nakon obuke koju smo realizovali u predškolskim ustanovama, smatramo da će većina učesnika koja nastavi sa primenom saznanja sa obuke, voditi efektivniju komunikaciju ukoliko je zasnuju i na principima NLP-a i aktivnog slušanja uz razvijanje emocionalne inteligencije i empatije, a u cilju svestranog ličnog razvoja i razvoja ustanove na svim nivoima.

„Danas je naučno dokazana direktna povezanost između negativnih emocija i misli i mnogih teških oboljenja. U organizmu se pri tome odvijaju nepovoljni biohemijski i bioenergetski procesi zbog kojih nastaju oboljenja. Ali, dokazano je takođe da pozitivne emocije i misli utiču povoljno na organizam pokrećući odgovarajuće promene“ (Fotina, 1999: 15). Posto našim akcijama, delovanju, prethode prvobitno misli koje nam se javljaju u odnosu na neki događaj ili osobu, a zatim nam se uz određene misli javljaju i određene emocije, to nas dovodi do zaključka da iz misli i emocija proizilaze naše akcije, naši postupci, a postupke prati određena komunikacija. Tako dolazimo do spoznaje da komunikacija koja se odvija u različitim socijalnim odnosima, uz emocije, koje, videli smo, utiču na zdravlje organizma, odražava se i na opšte zdravstveno stanje pojedinca. Tako komunikacijske veštine jesu u vezi sa zdravstvenim stanjem individua u predškolskim ustanovama i uopšte. Zato je, radi očuvanja zdravlja, značajno i unapređivati sopstvene komunikacijske veštine.

Znamo da se vaspitači, medicinske sestre-vaspitači, stručni saradnici i saradnici u predškolskim ustanovama profesionalno usavršavaju, proširuju svoja saznanja i iskustva i sve se to donekle oslanja na intelektualne sposobnosti pojedinca tj. na IQ. „I tu leži problem: akademska inteligencija suštinski ne priprema za nedaće, ili mogućnosti, koje nailaze sa životnim promenama. Uprkos tome što visoki IQ nije garancija uspeha, ugleda ili sreće u životu, naše škole i kultura se oslanjaju na akademske sposobnosti, zanemarujući *emocionalnu inteligenciju* ili niz osobina-neko bi ih mogao nazvati karakterom-koje takođe uveliko utiču na našu sudbinu. Emocionalni život je predmet koji se, podjednako kao i matematika ili čitanje, može savladati sa manje ili više uspeha i uključuje osobeni niz sposobnosti. U kojoj će meri neko vešto ovladati ovim sposobnostima od suštinske je važnosti za razumevanje zbog čega jedna

osoba u životu napreduje, dok druga sa istim intelektom završava u slepim ulicama“ (Goleman, 2010: 33). Iz tog razloga, smatramo da je neophodno da zaposleni u predškolskim ustanovama pronalaze različite načine, i uz usavršavanje svojih komunikacijskih veština, razvijaju i svoju emocionalnu inteligenciju. „Naš uspeh u životu ne određuje samo IQ nego i emocionalna inteligencija. Štaviše, intelekt ne može da dođe do punog izražaja bez emocionalne inteligencije“ (Goleman, 2010: 27). Upravo rad na razvijanju emocionalne inteligencije i empatije jeste jedan segment unapređivanja komunikacijskih veština. Zato smatramo da treba učiniti napore i otici korak dalje od onog ustaljenog diskursa sa kojim smo se često susretali kroz sopstveno obrazovanje, a to je diskurs akademskog postignuća. On je, smatramo, na neki specifičan način ukorenjen i dalje, tokom samostalnog stručnog usavršavanja i tokom profesionalnog delovanja pojedinaca u našim ustanovama. „Avantura učenja, čudesnost prirode i kulture, bogatstvo ljudskog iskustva i užitak razvijanja novih sposobnosti, sve to kao da je odbačeno ili ozbiljno osakaćeno u utrci da se postignu kvote, zadovolje rokovi, merila, nalozi i ciljevi“ (Armstrong, 2008: 15). Nasuprot tome, smatramo da nikad nije kasno da se okrenemo nekim drugim diskursima, bilo Diskursu razvoja čoveka, ako se osvrnemo na Armstronga (Armstrong, 2008) ili pak nekim drugim, jer verujemo da bi doneli neke nove poglede i napredak u bar nekom segmentu na profesionalnom i ličnom planu praktičara.

U svemu prethodno navedenom se ogleda značaj unapređivanja komunikacijskih veština svakog pojedinca u predškolskim ustanovama i iz tih razloga smo smatrali konstruktivnim da kroz osmišljen program obuke podstaknemo zaposlene u predškolskim ustanovama da unapređuju sebe i svoje kompetencije u ovoj oblasti.

Primena saznanja sa pohađanog programa obuke i njegovi efekti u praksi

Nakon realizovanih obuka u predškolskim ustanovama širom Republike Srbije na temu „Komunikacijske veštine vaspitača, stručnih saradnika i saradnika u funkciji unapređivanja etosa u predškolskoj ustanovi“, pratili smo kod učesnika primenu saznanja sa obuka i tom prilikom prikupili informacije i došli do značajnih zaključaka. Opšti cilj od kog smo pošli prilikom koncipiranja obuke je da podstaknemo učesnike da primenom konstruktivnih komunikacionih modela kontinuirano unapređuju etos u svojim predškolskim ustanovama. Kako bismo pratili primenu znanja i veština nakon realizovane obuke, u ovom slučaju i za praćenje aktivnosti koje su učesnici realizovali za unapređivanje etosa i međuljudskih odnosa u svojim predškolskim ustanovama, koristili smo upitnik koji smo izradili za sopstvene potrebe. Upitnik smo prosledili predškolskim ustanovama koje su učestvovala u obuci, a ustanove su nam zatim dostavile popunjen i to nakon određenog vremena kada su primenjivali saznanja sa seminara i usavršavali sopstvene kompetencije.

Istakli bismo da je tema seminara (obuke) specifična tj. komunikacijske veštine su takve da iziskuju duži vremenski period za razrađivanje i usavršavanje u svakom kolektivu. Takođe, uzimajući u obzir da se tema seminara odnosi na komunikacijske veštine, kao i etos, možemo zaključiti da je ove oblasti, zbog svoje složenosti i apstrakcije, teže pratiti u pogledu primene, jer je tema takva da nije moguće u potpunosti izmeriti u koliko meri su saznanja primenjivana da bi komunikacijske veštine ispitanika bile unapređene a sve u funkciji unapređivanja etosa u konkretnim predškolskim ustanovama. Iz tog razloga se tim segmentom (stepenom unapređivanja) nismo bavili prilikom analize.

Pre nego što su učesnici započeli sa primenom saznanja i veština sa seminara, najpre smo na samoj obuci, a po potrebi i nakon nje radi dodatnog pojašnjavanja, svim prisutnim učesnicima dali temeljna usmena uputstva kako da analiziraju primenu saznanja na nivou svoje ustanove kao i na koji način da prikupe informacije, a zatim kako da pristupe zajedničkom popunjavanju upitnika. Od nekih ustanova smo dobili informacije o primeni i usmenim putem koje su samo potvrdile sve ono što su kroz upitnik rekli.

Na osnovu svih dobijenih informacija možemo zaključiti da su u svim predškolskim ustanovama primenjivana saznanja sa seminara i usavršavane veštine, u različitim segmentima i na različitim nivoima. Značajno je istaći da ustanove koje su započele proces primene imaju u planu da realizuju različite aktivnosti i u narednom periodu, što nam ukazuje da su ustanove prepoznale važnost kontinuiranog i sistematičnog unapređivanja komunikacijskih veština kako bi one bile u funkciji ne samo unapređivanja etosa već i svog profesionalnog i privatnog života. Kroz anketiranje učesnika obuke vidimo da su oni svesni činjenice da usavršavanje sopstvenih komunikacijskih veština nije jednostavan proces, ali ističu značaj rada i usavršavanja na tom polju. Verujemo da su svesni da je u tom slučaju potrebno ulagati veliki trud u promenu na ličnom planu, menjanje sopstvenih navika, obrazaca ponašanja ili pak redefinisane postojećih veština koje su sticali tokom celog života.

Od ispitanika smo saznali da sve više uviđaju značaj neverbalne komunikacije i njenog uticaja na celokupnu komunikaciju, odnose koje uspostavljaju i uopšte etos u njihovim ustanovama. Saznajemo da su u pogledu ove oblasti, pojedini ispitanici radili na tome da usklađuju verbalnu i neverbalnu komunikaciju (govor sa gestom), „ja poruke“ su zamenile mesto sa „ti porukama“ i ciljano su težili ka otvorenijoj komunikaciji. Iz anketa možemo zaključiti da su ispitanici radili i na razvijanju emocionalne inteligencije, kao i da su svoju komunikaciju unapređivali i kroz „online“ aktivnosti putem rada na daljinu u toku vanrednog stanja izazvanog pandemijom korona virusa. Na osnovu odgovora učesnika iz anketa, primećuje se da su skoro sve ustanove-učesnici seminara, razmenjivale sa kolegama pisane materijale koje su dobile, pritom međusobno diskutujući i razmenjujući utiske. Razlog što to nije bila praksa tri ustanove se možda ogleda u tome što je u njima, obukama prisustvovao značajan broj od ukupnog broja zaposlenih koji pripadaju ciljnoj grupi, pa je većina bila obuhvaćena, što možda dovodi do utiska da su svi zainteresovani prvobitno dobili pisane materijale.

Primećuje se da vaspitači, stručni saradnici i saradnici u svim pomenutim ustanovama nastoje da u svakodnevnom radu primenjuju aktivno slušanje i smernice za konstruktivno davanje i primanje povratnih informacija. Primenom aktivnog slušanja su nam posredno stavili do znanja da uočavaju razliku između pojmova „slušati“ i „čuti“ što smatramo da je od izuzetnog značaja za sam tok komunikacije. „*Slušati*“ znači biti svestan zvukova i primati zvukove. „*Čuti*“ znači primati zvukove, ali i što je moguće tačnije razumeti njihovo značenje. Praktično govoreći, to uključuje slušanje, upamćivanje rečenog, obraćanje pažnje na osobine glasa i govora, opažanje telesnih znakova i uzimanje u obzir osobnog i društvenog konteksta u kojem se odvija komunikacija“ (Nelson-Jones, 2007: 108). Njihovom vežbom i primenom, usavršavali su se da budu fokusirani na skrivene poruke koje šalju i primaju u različitim situacijama, da pravovremeno daju povratnu informaciju i postavljaju precizna pitanja, a u cilju pronalaženja konstruktivnog rešenja. Pritom, dolazili su u situacije da prepoznaju stavove koji ih ograničavaju na putu ka ličnom uspehu u odnosima sa drugima, što je otvorilo mogućnost da kreiraju poslovne ciljeve, postavе prioritete i pronađu konstruktivna rešenja njihove realizacije. To nas dovodi na misao da su, takođe, nastojali da primenjuju i principe NLP-a. „NLP je metodologija koja proučava način na koji ljudi postižu izuzetne rezultate i uspeh u najrazličitijim oblastima i podučava druge ljude tim obrascima, veštinama i tehnikama“ (Squire, 2013: 37). Vidimo da Skvajer (Squire, 2013) ukazuje da je NLP svestrana i dinamična metoda koja se neprestano usavršava kroz ljude koji ga primenjuju i čine ga uvek doslednim novim zahtevima u praksi pa NLP postaje i ostaje metoda budućnosti. Na osnovu povratnih informacija učesnika obuke, vidimo da je NLP sa svojim principima (koje su nastojali da primenjuju), ostavila pozitivan trag i na njihovu komunikaciju i odnose. Skoro svi ispitanici se slažu da primećuju pozitivne promene u komunikaciji koju uspostavljaju sa drugima u svom kolektivu. To nam ukazuje da su ispitanici (skoro svi) svesni da se saznanja i veštine sa obuke primenjuju u njihovim ustanovama, kao i da imaju pozitivne efekte na odnose koje uspostavljaju. Iz anketa vidimo da pojedine ustanove očekuju da se puni efekat edukacije i primene saznanja oseti u narednoj vaspitnoj godini.

Iz skoro svih ustanova smo dobili informaciju da se primenjuju neke od metoda za opuštanje kao što je masaža biološki aktivnih tačaka na glavi, za promenu svog emocionalnog stanja. Može se primetiti da ispitanici prepoznaju da su konstruktivniji sastanci i skupovi stručnih aktiva ili Vaspitno-obrazovnog veća koji su se realizovali u prethodnom periodu, a nakon realizovanja pomenute obuke. To nisu naglasile sve ustanove koje su anketirane, ali velika većina jeste prepoznala to kao jedan od efekata koji je usledio nakon obuke i primene saznanja. Samim tim ga smatramo kao značajnim za naše ispitivanje.

Može se zapaziti da su iskustva pri primeni saznanja sa seminara u svim ustanovama pozitivna, da se koriste metode iz programa delotvorne komunikacije, pridaje se veliki značaj aktivnom slušanju i asertivnoj komunikaciji u ustanovama, a izbegavaju „komunikacijske rampe“. Primenom veština aktivnog slušanja pomaže se izgradnji poverenja potrebnog za ublažavanje otpora, a otpore je moguće ublažiti već samim pokazivanjem klijentu da razumete njegovo stajalište, osobito ako ste u tome dosledni (Nelson-Jones, 2007). Takođe, odgovori ispitanika ukazuju da vaspitači, stručni saradnici i saradnici koji su pohađali obuku i dalje imaju u planu da nastave da osmišljavaju i realizuju različite aktivnosti u svojim predškolskim ustanovama, a u cilju podsticanja etosa. To nam ukazuje da su učesnici obuke verovatno svesni značaja razvijanja komunikacijskih veština pa su zbog toga i započeli rad na aktivnoj i kontinuiranoj izgradnji pozitivne „klime“ u svojim vaspitno-obrazovnim ustanovama, uz rasterećenije odnose, a u cilju svestranog ličnog razvoja i razvoja ustanove na svim nivoima. Možemo zaključiti da, u odnosu na period pre pohađanja obuke, većina učesnika jeste u određenoj meri unapredila sopstvene komunikacijske veštine i proširila saznanja u pogledu unapređivanja etosa uz primenu konstruktivnih komunikacionih modela.

Zaključak

Često ljudi, bez obzira koliko napredovali u profesiji ili na ličnom planu, nemaju osećaj zadovoljstva, niti se osećaju uspešnim i srećnim zato što su im poremećeni međuljudski odnosi sa onima sa kojima su bliski i sa kojima su u čestom kontaktu. Zato smatramo da je od velike važnosti da umemo sistematski da radimo na odnosima i komunikaciji sa drugim osobama kako bismo mogli da imamo harmoničan i produktivan odnos s ljudima koje često srećemo i sa kojima sarađujemo. Iz tog razloga smo nastojale da podstaknemo praktičare i započele realizaciju obuka u predškolskim ustanovama u Srbiji na temu komunikacije kako bi ona bila u funkciji unapređivanja etosa. U ovom radu smo ukazali na značaj unapređivanja komunikacijskih veština u predškolskim ustanovama i na povratne informacije učesnika obuka nakon primene saznanja sa pohađanih obuka, kao i na efekte obuka i primene saznanja, odnosno rada na sopstvenim komunikacijskim veštinama. Smatramo da, kada ljudi rade u okruženju koje im je prijatno, podsticajno, zasnovano na kvalitetnim odnosima, tada sve više imaju osećaj da svojim radom ispunjavaju svoju svrhu, pa tako i mogu da dostignu osećaj ličnog postignuća i zadovoljstva koji je neophodan element doživljaja uspešnosti. Svojim napredovanjem na ličnom i profesionalnom planu, smatramo da stvaraju osnovu za potpuniji razvoj predškolske ustanove u kojoj rade. Zadovoljan, ispunjen i ostvaren pojedinac koji zna da ostvaruje konstruktivnu komunikaciju, ali koji zna i da svojim komunikacijskim veštinama uspešno reši problemske situacije koje mu donosi profesija, verujemo da doprinosi unapređivanju etosa kao i opštem razvoju ustanove. „Samo onda kad ostvarujemo svoju životnu viziju kao deo ostvarenja sebe i svoje svrhe, onda to svakoj našoj akciji daje pravac i smisao. To budi našu unutrašnju stvaralačku energiju i tada nam je svaki dan ispunjen radošću, ustajemo lako, sve što radimo pričinjava nam radost stvaranja, ne štedimo trud, niti nam ponestaje motivacije“ (Squire, 2013: 29).

Na osnovu povratnih informacija učesnika obuke, možemo zaključiti da su učesnici otvoreni da radom na sebi, aktivno i kontinuirano rade i na izgrađivanju pozitivne klime u svojim vaspitno-obrazovnim ustanovama. Na taj način će rasterećenije pristupiti komunikaciji, lakše će razumeti sagovornika, a zatim i usmeravati ishod komunikacije. Verujemo da će voditi efektivniju komunikaciju

ukoliko nastave da primenjuju principe NLP-a i aktivnog slušanja, uz razvijanje svoje emocionalne inteligencije i empatije, a u cilju holističkog ličnog razvoja i razvoja predškolske ustanove u različitim oblastima i na različitim nivoima.

Korišćena literatura

- Armstrong, T. (2008). *Najbolje škole (15-79)*. Educa.
- Fotina, L. (1999). *LORA, put mladosti i zdravlja*. Partenon.
- Goleman, D. (2010). *Emocionalna inteligencija*. Geopoetika izdavaštvo.
- Marot, D. (2005). *Uljudnost u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji*. Fluminensia.
- Nelson-Jones, R. (2007). *Praktične vještine u psihološkom savjetovanju i pomaganju*. Naklada Slap.
- Squire, S. (2013). *NLP u svakom uspehu mirođija*. Mindstyle doo.
- Tatalović Vorkapić, S. (2013). *Razvojna psihologija - Rani i predškolski odgoj i obrazovanje (29-31)*. Učiteljski fakultet u Rijeci.

The Importance of Improving Communication Skills in Preschool Institutions and Feedback from Training Participants after Implementation of Knowledge from the Attended Training Program and its Effects in Practice

Ana M. Marjanović & Mila M. Lončar Mitrović

PU „Leptirić“, Lajkovac, Serbia

Abstract

In this paper, we tried to point out the importance of improving communication skills in preschool institutions, given that this topic is one of those that have not been frequently considered and analyzed, especially in the context of preschool institutions, and then to present some of our own thoughts on feedback information after the application of knowledge that we received from the participants of the training, which we realized on the topic of communication skills in preschool institutions in the Republic of Serbia. We also referred to the effects that the training had on the participants, which resulted from the application of knowledge after a certain period of time. By considering this topic, we tried to point out some segments that should be targeted and improved in order to contribute to the improvement of ethos in preschool institutions, and thus, indirectly, to the development of not only institutions but also the overall development of individuals.

Key words: communication skills, significance, feedback, effects.

Šah kao podrška

Borko Milošević

OŠ „Bata Bulić“, Petrovac na Mlavi, Srbija

Apstrakt

Rad ispituje povezanost igranja šaha i učešća u šahovskoj sekciji sa afirmacijom i uspehom učenika kojima je potrebna posebna podrška u obrazovanju. Polazeći od istorije šaha, preko povezanosti šaha i razvoja inteligencije, kroz osvrt na implementaciju inkluzivnog obrazovanja, rad se bavi prikazom primera dobre prakse rada šahovske sekcije koja uključuje decu kojoj je potrebna podrška. U radu su predstavljeni zaključci iz dugogodišnje prakse koja se neprestano unapređivala i koja je na kraju dovela do niza pozitivnih efekata na učenike koji su članovi šahovske sekcije. Na kraju, dati su radni materijali koji su nastali tokom rada sa decom kojoj je potrebna podrška u obrazovanju.

Ključne reči: šah, podrška, učenici, inkluzija.

Uvod

Već godinama sa učenicima osnovnoškolskog uzrasta radim u okviru šahovske sekcije. S obzirom na to da predajem matematiku, a da su matematika i šah usko povezani, pokušavam da na svoje učenike prenesem znanja iz šaha, pri čemu težim da kod učenika razvijam saradničke odnose, međusobno poštovanje, fer-plej igru. Kako se razvijao i unapređivao rad šahovske sekcije, tako su u nju uključivani i učenici koji ne samo da imaju teškoće u učenju i savladavanju nastavnih sadržaja već i učenici koji dolaze iz nestimulativnih sredina, kao i učenici koji imaju specifične ili udružene teškoće. U ovom radu baviću se učenicima koji imaju teškoće u učenju i koji potiču iz nestimulativnih porodica, jer je njih najviše prošlo kroz šahovsku sekciju, pa na osnovu toga mogu reći da sam stekao izvesna iskustva za rad sa ovom decom. Od dece sam vremenom mnogo naučio i ta znanja danas primenjujem u svojoj profesionalnoj praksi kao nastavnik matematike.

Kratka istorija šaha

Šah je igra na tabli za dva igrača. Igra se tako da igrači naizmenično pomeraju po jednu figuru po tabli kvadratnog oblika, koja je podeljena u 64 kvadratna polja (8×8) obojenih naizmenično crnom i belom bojom. Figure jednog igrača su bele boje, a figure drugog igrača su crne boje. Igra započinje sa po šesnaest figura raspoređenih na tabli. Svaki igrač započinje igru sa jednim kraljem, jednom kraljicom, dva topa, dva lovca, dva konja i osam pešaka (pijuna). Figure se po ploči pomeraju na različite načine te se koriste kako bi napale i uzele („pojele“) protivničke figure. Cilj igre je matirati protivničkog kralja, to jest, dovesti ga u poziciju u kojoj mu preči uzimanje koje se ne može izbeći.

Poreklo šaha kao igre nije u potpunosti poznato. Smatra se da se razvila iz igre čaturanga koja se prvi put spominje u Indiji u VI veku (Shenk, 2007; prema Jelovica, 2012). Najpre su je preuzeli Persijanci kao čatrang, a kasnije Arapi kao šatrandž. U Evropu je stigla između IX i X veka. Od 1886. godine postoje

službeni svetski šahovski prvaci, a svetska šahovska organizacija – FIDE (*Fédération Internationale des Echecs*), koja i danas reguliše međunarodna šahovska takmičenja, osnovana je 1924. godine. Prema podacima iz 2007. godine (World Chees, 2007) oko 600 miliona ljudi na svetu igraju šah, što ga svrstava u jednu od najpopularnijih igara na svetu.

Šah i uticaj na razvoj inteligencije

Šah se još od svojih začetaka povezivao sa misaonim procesima. U jednom od najstarijih zapisa o šahu, pesmi Chatrang – namak (Knjiga o čatragu), pisalo je “Svatanje je ključno” (Shank, 2007, prema Jelovica, 2012: 4). Istorijski gledano, za šah možemo slobodno reći da je igra koja je najviše istraživana u cilju utvrđivanja povezanosti između igranja šaha i razvoja mentalnih sposobnosti. Razlozi su višestruki: popularnost i rasprostarnjenost ove igre, veliki broj ljudi koji igraju šah i pokušaj da se dokaže hipoteza da šah ima uticaj na razvoj inteligencije i kongnitivnih sposobnosti. Uzevši u obzir ovo ustaljeno mišljenje o ulozi inteligencije u igranju šaha, iznenađujuće je da je dosadašnja potraga za intelektualnim komponentama šaha bila uveliko neuspešna. Već više od veka istraživači imaju ozbiljnih poteškoća s povezivanjem uspešnosti u šahu i bilo koje kognitivne sposobnosti (Bilalić, MekLeod i Gobet, 2007). Prvi se ovom temom još 1894. bavio francuski pionir testiranja inteligencije Alfred Bine u radu o sposobnostima pamćenja i zamišljanja ljudi koji igraju šah na slepo (Bine, 1894, prema Jelovica, 2012). On je krenuo s pretpostavkom da je ono što omogućava šahovskim majstorima da igraju i po nekoliko partija istovremeno bez gledanja u tablu posebno razvijeno vizuelno pamćenje. Nakon što je ispitao grupu šahovskih majstora pitanjima o načinima na koje oni tokom partija na slepo prizivaju u sećanje šahovske pozicije, ustanovio je da ne govore o fotografskom upamćivanju položaja figura. Nisu izjavljivali da pamte položaj svake pojedine figure nego skupine figura i njihove međusobne odnose. Njihovo je pamćenje zapravo bilo u većoj meri apstraktno nego konkretno – iz složene šeme međuodnosa i mogućih poteza koje su uočavali u nekoj šahovskoj poziciji oni su rekonstruirali položaj pojedine figure, umesto da ga pamte kao zasebnu informaciju. Činilo se da to što im omogućava pamćenje velikog broja šahovskih pozicija i igranje na slepo nije njihova natprosečna sposobnost upamćivanja, nego činjenica da je njima pozicija na ploči bila smisljena.

Bineov je rad mnogo godina kasnije proširio de Grut (de Groot, 1978, prema Jelovica, 2012) upoređujući misaone procese šahista različitog nivoa od početnika do velemajstora. Učesnici njegovog istraživanja razmišljali su naglas dok su analizirali različite šahovske pozicije. Utvrdio je da su bolje rangirani šahisti bili uspešniji i u pamćenju pozicija i u pronalaženju najboljeg poteza u određenoj poziciji. Suprotno ustaljenim mišljenjima, šahovski velemajstori nisu ništa brže analizirali različite kombinacije niti su računali veći broj poteza unapred od slabijih šahista. Njihova se veća uspešnost bazirala na tome da su brže prepoznavali ključne probleme u određenoj poziciji i lakše se usmeravali na njegove bitne delove, a manje se bavili nebitnim. Dok su slabiji igrači bili zauzeti računanjem nekih nebitnih kombinacija, velemajstori su odmah uočili u čemu je srž problema i tražili najbolje rešenje.

U istraživanjima sa decom češće je potvrđena pozitivna povezanost između inteligencije i uspeha u šahu. U istraživanjima u kojima su subjekti bili odrasli, u značajno manjoj meri je potvrđena povezanost između šaha i inteligencije (Jelovica, 2012).

Inkluzivno obrazovanje – implementacija

Inkluzivno obrazovanje, tj. uključivanje dece sa razvojnim teškoćama u obrazovni sistem, u redovne škole, započeo je donošenjem Zakona o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja 2009. godine. Tada im je prvi put zakonom garantovano pravo na obrazovanje u redovnoj školi, pored dotadašnjeg

obrazovanja dece sa teškoćama u razvoju u specijalnim školama. Bez posebnih obuka, znanja i veština nastavnici su krenuli sami da razvijaju individualne obrazovne planove, da samostalno upoznaju individualne smetnje učenika i da konstantno prilagođavaju svoj rad, zadatke, metode i oblike rada. Kako je proces implementacije inkluzivnog obrazovanja napredovao, paralelno su donošeni pravilnici koji posebno definišu: Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu/učeniku (*Službeni glasnik RS*, 80/2018), Pravilnik o uputstvima za utvrđivanje prava za individualni obrazovni plan (*Službeni glasnik RS*, 74/2018).

Kontekst istraživanja

Šahovsku sekciju relizovao sam u saradnji sa koleginicom, dva puta nedeljno. Jedan termin je bio organizovan u školi, dok je drugi bio u prostorijama Šah kluba. Deca koja su bila uključena u sekciju su heterogenog uzrasta. Vremenom je sekcija rasla, tako da danas broji preko sto učenika. Postepeno su se u sekciju uključivala deca kojoj je potrebna podrška, jer smo koleginica i ja uvideli da je šah moćno sredstvo podrške različitim učenicima. Postepeno smo učili jedni uz pomoć drugih, tačnije, koleginica i ja bili smo podrška jedno drugom, pri čemu smo najviše naučili iz međusobnih odnosa dece koja dolaze na sekciju. Učenike kojima je bila potrebna dodatna podrška bilo je neophodno pratiti, tj. izvršiti evaluaciju da li određeni vid podrške daje predviđene ishode, tj. rezultate. Kao prilog broj 1. data je tabela sa imenima učenika, vrstom podrške koja im je potrebna i opisom napredovanja. Ovo praćenje smo vršili kroz individualne obrazovne planove i njihovu evaluaciju, rađenu za svakog učenika ponaosob. Na taj način sam bio u prilici da kroz istraživački pristup procenim efekte određene podrške, metode rada, pristupa. Kao prilog broj 2. dat je detaljan opis napredovanja učenika A. V. koji je sastavni deo vrednovanja njegovog individualnog obrazovnog plana. Osvestivši činjenicu da je šah igra koja pospešuje i jača socijalne odnose, koja pomaže deci da se razvijaju i rastu, grade samopouzdanje, dobili smo novu motivaciju i satisfakciju za rad u šahovskoj sekciji.

Analiza rezultata istraživanja

Prilikom svog praktičnog rada sa decom kojoj je potrebna dodatna pomoć u radu i učenju, a prvenstveno kao nastavnik matematike, shvatio sam da, pre nego što se krene sa radom na njihovim postignućima, neophodno je raditi na njihovom prihvatanju od strane vršnjaka i na njihovom samopouzdanju. Deca koja imaju teškoće u učenju počela su da se uključuju u rad šahovske sekcije jer je na sekciji pre svega bila stvorena podsticajna atmosfera, grupu su činila deca heterogenog uzrasta, što je dalje omogućavalo da se stvore uslovi za zonu narednog razvoja, tj. da se deci omogući da urade malo više od onoga što je karakteristično za njihov uzrast ili njihov razvojni stadijum. Različiti, a opet bliski prema uzrastu jedni drugima, bolje su objašnjavali poteze i strategije nego što bi to uradila odrasla osoba.

Šah je moćno sredstvo kojim vežbamo rešavanje problema i snalaženje u problemskim situacijama. Iz velikog broja poteza i mogućnosti koje šah stvara kao problemsku situaciju deca uče da rešavaju probleme, da primene stara iskustva u novim situacijama ili nauče kako da reše problem na potpuno nov način. Navedeno omogućava deci da razvijaju kognitivne veštine kao što su zaključivanje, dedukcija i indukcija.

Pored pozitivnih efekata na kognitivni razvoj dece, šah je moćno sredstvo za razvoj ličnosti deteta u celini, doprinosi razvoju pažnje, izgradnji pozitivne slike o sebi, jačanju volje i morala, socijalnom i emocionalnom razvoju deteta. Uočeni pozitivni efekti igranja šaha su:

- šah uči decu vrednostima ozbiljnog i napornog rada. Učenici prvog razreda tokom časova redovne nastave jedva izdrže čas od 45 minuta dok im partija šaha od dva sata ne predstavlja problem;
- doprinosi jačanju samopoštovanja kroz samoostvarivanje i samoizgrađivanje. S obzirom na to da je šah takva igra da je mogu brzo savladati deca i da su često u prilici da pobeđe, stvara se kod dece osećaj vrednosti i samopoštovanja;
- čini da dete uvidi ličnu odgovornost za određene poteze pri čemu mora da prihvati njihove posledice što je jako važan vaspitni momenat u razvoju ličnosti deteta. Kroz ovaj segment koji šah omogućava može se uticati na razvoj odgovorne ličnosti i izgradnju karaktera;
- šah izgrađuje timski duh, dok istovremeno jača individualnost jer se može igrati ekipno pri čemu članovi ekipe snose podjednako kolektivnu i pojedinačnu odgovornost;
- pomaže deci pri stvaranju i učvršćivanju socijalnih odnosa i iskustava, jer dok igra traje, neretko deca razmenjuju različite informacije koje se tiču zajedničkih interesovanja, bolje se upoznaju, sklapaju prijateljstva. Često se deca iz različitih gradova upoznaju preko šahovskih takmičenja i kasnije ostaju u kontaktu.
- utiče drastično na koncentraciju, vizuelizaciju, anticipaciju, odmerenost, analizu, apstraktno mišljenje, planiranje, angažuje intuiciju;
- pomaže detetu i učitelju (odraslom) da bolje upoznaju jedni druge kroz različite situacije.

Zaključak

Iz svega navedenog mogu reći da mi je rad u šahovskoj sekciji dao novu dimenziju u razumevanju učenja i razvoja dece. Shvatio sam da u ovakvoj aktivnosti koja nije direktno povezana sa nastavom postoji mnogo više potencijala za razvoj učenikove ličnosti i njegovih kompetencija i veština. Uvideo sam da stvaranje prostora za razvoj uz pomoć vršnjaka detetu mnogo više znači od postignuća koja ostvaruje u nastavi. Podrška i podsticaj vršnjaka su dragoceni i kod dece su od presudnog značaja kao motivacija za rad.

Svestan sam da ću u narednom periodu morati još dosta da učim kako bih odgovorio na različite izazove koje ispred mene postavlja rad sa decom u ovakvom obliku rada. Istovremeno, radujem se ovoj odgovornosti jer sam ubeđen da ovakav način rada predstavlja okvir za siguran i pozitivan razvoj dece.

Prilog broj 1.

Ime i prezime	Godina	Vrsta podrške	Napredovanje
A. K.	10	Emocionalna	Slobodnija u izražavanju (stavova, svog mišljenja). Veće samopouzdanje i sigurnost. Komunikativnija u interakciji sa vršnjacima, pravilnije regulisanje i izražavanje sopstvenih emocija (učenica je prestala da plače).
V. Č.	10	Podrška u učenju (vršnjačka pomoć)	Učenica je savladala šah kao igru i sve više napreduje. Pokazuje bolje rezultate u školi. Primetna je zrelost u ponašanju, veće samopouzdanje i zadovoljstvo zbog osećaja pripadnosti grupi i prihvatanja od ostalih članova. Bolja pažnja i pamćenje.

N. V.	10	Podrška učenju	u	Učenica pokazuje veliki napredak u školi, posebno u nastavi matematike.
L. M.	10	Emocionalna		Sigurnija u sebe i razvijenije samopouzdanje. Osećaj da je emocionalno prihvaćena u grupi vršnjaka.
L. M.	10	Podrška učenju Emocionalna	u	Učenik je komunikativniji, aktivnije sarađuje sa vršnjacima, otvoreniji u izražavanju, postiže izuzetne rezultate u školi.
S. M.	12	Socijalna Podrška učenju	u	Učenica je komunikativnija i više se druži sa vršnjacima. Bolji rezultati u školi, bolja pažnja i veća motivacija za učenje.
D. N.	10	Socijalna Podrška učenju	u	Učenica je aktivnija i postiže odlične rezultate u školi. Komunikativnija je i ostvaruje izuzetnu saradnju sa vršnjacima i odlično je prihvaćena od njih.
S. T.	14	Materijalna		Učenica ima prilike da učestvuje u mnogim šahovskim aktivnostima i putovanjima. Emotivno sigurnija. Primetan osećaj uvažnosti i poštovanja od grupe kojoj pripada. Komunikativnija, raspoloženija...
N. T.	15	Materijalna		Učenica ima prilike da učestvuje u mnogim šahovskim aktivnostima i putovanjima. Emotivno sigurnija. Primetan osećaj uvažnosti i poštovanja od grupe kojoj pripada.
M. M.	19	Materijalna		Učenik učestvuje u mnogobrojnim takmičenjima i aktivnostima šahovske sekcije. Omogućen mu je odlazak na putovanja. Primetan porast samopouzdanja i bolje interakcije sa ostalim članovima sekcije.
A. V.	14	Podrška učenju Socijalna	u	Učenik, koji se obrazuje po IOP-u, sada pokazuje izuzetne rezultate u igranju šaha, ali i u učenju u školi, naročito nastavi matematike. Komunikativniji, ostvaruje odličnu saradnju sa vršnjacima, sigurnije i slobodnije se izražava.
I. M.	15	Socijalna		Učenik uspeva uspešnije da uspostavi kontrolu nad svojim emocijama i u izražavanju. Prihvaćeniji od svojih vršnjaka.
I. S.	10	Emocionalna		Učenik je smireniji i staloženiji u izražavanju emocija. Ostvaruje bolju komunikaciju sa vršnjacima.
S. P.	8	Emocionalna		Učenica je komunikativnija, otvorenije izražava svoja mišljenja i osećanja, komunikativnija je.
D. M.	14	Podrška učenju	u	Učenik, koji se obrazuje po IOP-u, pokazuje uspešnije rezultate u školi.
J. S.	14	Emocionalna Podrška učenju	u	Komunikativniji, podizanje nivoa samopouzdanja, uspešnija interakcija sa vršnjacima.
P. S.	10	Emocionalna Socijalna		Učenik je staloženiji, uspostavlja uspešniju kontrolu nad svojim emocijama, komunikativniji i motivisaniji. Rado dolazi na časove sekcije i bolje prihvaćen od vršnjaka.
S. S.	8	Emocionalna Socijalna		Učenica je otvorenija u izražavanju misli i osećanja. Bolje sarađuje sa vršnjacima i prihvaćena je od njih. Motivisanija je i primetno raspoloženija.

Prilog broj 2.

Napredovanje učenika A. V., 8-5

A. V. predajem počev od sedmog razreda. Upoznao sam ga kao veoma nesigurnog učenika, sa slabim znanjem osnovnih matematičkih pojmova. Trebalo je dosta vremena da, u skladu sa planom prilagođavanja, krenemo sa radom. Akcenat smo bacili na pitanja iz svakodnevnog života, kao što su različita merenja (vreme, dužina, težina, masa), obrada podataka (čitavanje grafikona i drugih grafičkih prikaza) i osnovnih geometrijskih pojmova (figura i tela). U razredu koji je A. podržavao, značajno smo napredovali. Uz nova saznanja, A. je pokazao veliko interesovanje za rad i sa pažnjom je pratio nastavu. Često je izražavao želju da izlazi na tablu i pred svima rešava zadatke, tako da je sedmi razred završio sa dobrim uspehom iz matematike. U osmom razredu, napredak je bio još veći. A. je uložio još veći trud, tako da je po znanju prestigao mnoge učenike u odeljenju. U isto vreme, postao je i član Šahovske sekcije naše škole, gde je isto tako dobro primljen i za kratko vreme postao je omiljen među mlađim učenicima. Učestvovao je sa uspehom na školskom, opštinskom i okružnom takmičenju u šahu. Osmi razred sada završava sa vrlo dobrom ocenom iz matematike.

Posebno bih istakao da, radeći godinama sa decom kojoj je potrebna dodatna podrška u učenju, nisam imao učenika koji je više napredovao i koji je stekao više samopouzdanja od A.

Korišćena literatura

- Bilalić, M., McLeod, P., & Gobet, F. (2007). Does chess need intelligence – A study with young chess players. *Intelligence*, 35, 457-470.
- Dutina, S. (2017). *Neuronov gambit: Povezanost šaha i inteligencije*, 01.08.2021. <http://www.psihoblog.com/kognitivna-psihologija/neuronov-gambit-povezanost-saha-i-inteligencije>.
- Jelovica, V. (2012). *Uticaj učenja šaha na razvoj kognitivnih sposobnosti*. Diplomski rad odbranjen za Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.
- Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu/učeniku (2018). *Službeni glasnik RS*, 80/2018.
- Pravilnik o uputstvima za utvrđivanje prava za individualni obrazovni plan (2018). *Službeni glasnik RS*, 74/2018.
- World Chess 2007. <http://turowski.com/chess/world2007.html>, 01.08.2021.
- Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja (*Službeni glasnik RS*, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 10/2019, 27/2018 – dr. zakon i 6/2020).

Chess as Support

Borko Milošević

Primary school "Bata Bulić", Petrovac na Mlavi, Serbia

Abstract

The paper explores the connection between playing chess and the participation in the chess club with affirmation and success of the pupils who need extra support in education. Starting from the history of chess, through the connection of chess and the development of intelligence, and with a turn on implementation of inclusive education the paper deals with showing the examples of good practice of work of the chess club which includes children who need extra support. The paper presents the conclusions from a long-term practice which was continually improved and which in the end resulted with a series of positive effects on pupils who are participants of the chess club. In the end the working materials which were made while working with children who need educationally support are provided.

Key words: chess, support, pupils, inclusion.

Školska i pedagoška dokumentacija i evidencija za uspešan rad u školi

Nataša M. Vuković i Aleksandra Z. Grbić
OŠ „IV kraljevački bataljon“, Kraljevo, Srbija

Apstrakt

Školska administracija je najčešće orijentisana na dnevne aktivnosti u školama, koje imaju odlike rutine radi održavanja, dok se menadžment i vođenje povezuju s promenama. Nejasnoće koje se javljaju pri odabiru modela upravljanja i rukovođenja nastale su zato što je znatan deo teorije obrazovnog menadžmenta i vođenja izveden iz poslovnog sektora i nisu adaptirani potpuno na obrazovanje. U takvom okruženju važnom se prepoznaje školska dokumentacija koja prati veliki i složeni birokratski sastav. Iako se dokumentacija ocenjuje negativno, ona ne bi trebalo da bude samo proces prikupljanja dokaza, već može poslužiti i za korekcije i inoviranje rada kako cele vaspitno-obrazovne ustanove, tako i pojedinca, a isto tako, može biti vredan izvor za naučna istraživanja. Pristupajući dokumentaciji na taj način, možemo je odrediti refleksivnim praktičarem i kritičkim prijateljem koji daje važne informacije onima koji žele slušati, te je ona stoga vidljivo slušanje i pedagogija slušanja.

Ključne reči: školska dokumentacija, pedagoška dokumentacija, školska evidencija.

Uvod

Savremeni školski sistem i škola kao njegov sastavni deo veliki su i složeni birokratski sistem koji su, bez obzira na način upravljanja, regulisani na nivou države i nivou škole različitim zakonima, podzakonskim aktima i drugim propisima i pravilnicima. Iako postoje različiti kriterijumi određenja i kvalifikacije, mehanizme koji regulišu rad škole moguće je odrediti kao dokumentaciju. Dokumentaciju je najopštije moguće definisati kao određeni zapis koji ima funkciju organizacije, informisanja, provere, planiranja i unapređivanja određene delatnosti, rada institucije ili određenog segmenta rada. Ta je regulacija potrebna zbog racionalne organizacije koja je ostvarena ako dobro funkcioniše i uspešno deluje (Hebib, 2009).

Prema kriterijumima obaveznosti, dokumente možemo podeliti na obavezne i neobavezne. Bez poštovanja i vođenja obaveznih dokumenata delatnost se ne može ostvariti, odnosno delatnost bez obavezne dokumentacije podložna je zakonskim okvirima. Za neobaveznu dokumentaciju može se reći da nastaje na temeljima lične procene nosilaca određene aktivnosti. Dokumenti koji su važni za funkcionisanje škole možemo podeliti na interne, koji su nastali u školi i eksterne koji obuhvataju dokumente koje su propisale spoljne institucije i osobe koje sarađuju sa školom (zakoni, propisi, pravilnici, vlast, korespondencija s osobama, školama i drugim ustanovama, izveštaji o radu škole i ostali koji se bave vaspitno-obrazovnim pitanjima) (Jurić, 2004).

Važan deo školske dokumentacije je onaj koji se vodi na nivou škole, a temelji se na usklađivanju uputstva sa preporukama Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, propisanim zakonom, pravilnicima, kao što su razvojni plan i program rada škole, školski kurikulum, godišnji, mesečni planovi i programi rada nastavnika i stručnih saradnika, kao i pripreme nastavnika i stručnih saradnika.

S obzirom na to da je vapično-obrazovna delatnost posebno složena i spada u prioritetne delatnosti na lokalnom i globalnom nivou, te da zahteva česte intervencije radi poboljšanja, možemo govoriti i o razvojnim dokumentima, a oni se mogu odrediti kao pisani materijali koji predstavljaju celovit i usklađen skup ciljeva, prioriteta, mera i aktivnosti usmerenih na postizanje određenih stanja i/ili održavanje određenih procesa.

Promene koje se uvode u praksu funkcionisanja škole i školskog sistema, posebno one koje se implementiraju u praksu na osnovu novih zakonskih propisa, predstavljaju veliki izazov u radu školskog pedagoga, jer impliciraju nove zahteve i zadatke koji se pred njega postavljaju. Pretpostavka uspešnosti u ispunjavanju novih zahteva i zadataka je posmatranje i razumevanje teorije i prakse kao povezanih i nadopunjujućih sistema. Važno je, stoga, da programska osnova za rad stručnih saradnika u školi bude podudarna sa razvijenim teorijskim saznanjima i pratećim promenama u praksi školskog rada.

Školska dokumentacija

Prikupljanje i korišćenje dokumentacije je holistički proces koji predstavlja način učenja i istraživanja u kojem se aktivnosti integrišu sa razmišljanjem i u kojoj dokumentacija čini bitan deo procesa učenja dece i odraslih.

Školsku dokumentaciju čine:

- Školski program – Pravni osnov: Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (*Službeni Glasnik RS*, 72/2009, 52/2011 i 55/2013) - član 69, član 72, član 76, član 80, član 81;
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (*Službeni glasnik RS*, 88/2017, 27/2018 dr. zakon, 10/2019, 27/2018 - dr. zakon i 6/2020) član 23, član 27, član 28.

Školski program je dokument na osnovu kojeg se ostvaruje razvojni plan i ukupan obrazovno-vaspitni rad u školi. Školski program predstavlja osnovu na kojoj svaki nastavnik i stručni saradnik planira i realizuje svoj rad. Školski program omogućava orijentaciju učenika i roditelja, odnosno staratelja, u izboru škole, praćenje kvaliteta obrazovno-vaspitnog procesa i njegovih rezultata, kao i procenu individualnog rada i napredovanja svakog učenika. Školski program se donosi na osnovu nastavnog plana i programa u skladu sa Zakonom. Školski program usvaja školski odbor, po pravilu, svake četvrte godine. Pojedini delovi školskog programa inoviraju se u toku njegovog ostvarivanja. Škola objavljuje školski program u skladu sa Zakonom i opštim aktom škole, donosi se svake četiri godine, dopunjuje se po potrebi (potrebno je odraditi Aneks školskog programa) i sadrži popis nastavnih programa koji će se realizovati.

- Razvojni plan ustanove – Ustanova donosi razvojni plan čiji su sadržaji i način donošenja propisani Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (članovi 41 i 49), Zakonom o osnovnom obrazovanju (član 26). Predlog razvojnog plana priprema stručni aktiv za razvojno planiranje, koji ima slobodu u izboru forme (obrasca), strukture i obima razvojnog plana. Dokument se donosi se na 3 do 5 godina u kome se planiraju se pravci razvoja ustanove.
- Godišnji plan rada sa globalnim planovima rada nastavnika – Godišnjim planom rada utvrđuju se vreme, mesto, način i nosioci ostvarivanja programa obrazovanja i vaspitanja.

Godišnji plan rada ustanova donosi u skladu sa Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja i Zakonom o osnovnom obrazovanju za osnovne škole, školskim kalendarom, razvojnim planom i predškolskim, školskim i vaspitnim programom, do 15. septembra. Godišnji plan opisuje i navodi vreme, mesto, način i nosioce ostvarivanja programa obrazovanja i vaspitanja. Ne postoji propisani obrazac za njegovu izradu. Tim za izradu Godišnjeg plana rada škole može sam da kreira ovaj dokument, odnosno

definiše njegovu strukturu, obim i redosled tema, uvažavajući specifičnosti škole. Godišnji plan rada trebalo bi da bude jasan, koncizan, operativan dokument. Godišnji plan rada stručnih saradnika ustanove deo je lične dokumentacije ovih stručnih saradnika, te je na ustanovi da se opredeli da li će ovi segmenti činiti deo godišnjeg plana. Godišnji plan rada škole sadrži prostor, kalendar, 40-časovnu radnu nedelju, kao i globalne planove rada za predmete. Ovaj plan je uvek dostupan nastavnicima radi efikasnijeg ostvarivanja obrazovanja i vaspitanja i uspostavljanja neophodnih korelacija.

- Izveštaj o realizaciji godišnjeg plana, odnosno o radu ustanove – Godišnji izveštaj opisuje realizaciju Godišnjeg plana rada škole. Ne postoji propisani obrazac za njegovu izradu. Svaki organ i pojedinac koji je nešto planirao, na kraju godine podnosi izveštaj o radu tokom godine (u odnosu na planirano). Direktor je odgovoran za podnošenje izveštaja.
- Druga dokumenta od značaja za praćenje kvaliteta rada ustanove su: Izveštaj o samovrednovanju; plan za unapređenje kvaliteta rada ustanove; individualni obrazovni plan; statut škole; letopis škole; pravilnici i poslovnici; protokoli i obrasci za izveštavanje roditelja ili saradnju sa medijima; veb sajt škole; školski list; personalni dosijei; knjiga obaveštenja; knjiga dežurstva; knjige sugestija i utisaka (ako postoje); raspored časova obavezne nastave i vannastavnih aktivnosti; raspored pismenih provera znanja; raspored stručnog usavršavanja u ustanovi; diplome, zahvalnice, plakete, nagrade škole (Ilić, Nikolić i Jovanović, 2006).

Školsku dokumentaciju treba da čini kvalitet, a ne obim, a sadržaj bi trebalo da predstavlja i kriterijume za procenu kvaliteta rada zaposlenog. Sadržaje pojedinih dokumenata ne treba duplirati, već se pozvati na dokument gde se naznačeno već nalazi. Način prikupljanja školske dokumentacije realizovalo bi se gde god to tehnički uslovi dozvoljavaju, a internim dogovorom u školi regulisati da nastavnici mogu dostaviti zahtevanu dokumentaciju u elektronskom obliku i tada nije potrebno da je dostavljaju i u papirnom obliku. Svaka škola ima statut, kojim se bliže određuju uređenje, ovlašćenja i način odlučivanja organa školske ustanove, kao i druga pitanja važna za obavljanje delatnosti i poslovanje školske ustanove u skladu sa zakonom i aktima o osnivanju. Statut školske ustanove donosi školski odbor uz prethodnu saglasnost osnivača.

Pedagoška dokumentacija

Vođenje pedagoške dokumentacije, iako uslovno ne pripada grafi programa, po pravilu se reguliše posebnim pravilnicima, spada u značajne zadatke nastavnika, od kojih zavise njegove pedagoške funkcije. Pedagošku dokumentaciju čine svi planovi i evidencije o toku i evaluaciji procesa, a šire gledano i izbor produkata nastavnog procesa koji potkrepljuju saznanja o njegovim ishodima. Najvažniji skup službenih dokumenata sadržan je najčešće u razrednoj knjizi.

Pedagoška dokumentacija u osnovnoj školi propisana je Pravilnikom o stručnom-pedagoškom nadzoru (*Službeni glasnik RS*, 34/2012). Pedagošku dokumentaciju čine: godišnji plan rada, operativni (mesečni) plan rada i priprema nastavnika, plan rada stručnih saradnika, školski pismeni zadatak, domaći zadatak, maturski rad, završni ispit, praktični rad, pisana provera znanja, radna sveska, zapisnik stručnih organa (savet roditelja, uenički parlament, organi upravljanja) i dokumentacija o praćenju vrednovanja i svestranom razvoju učenika.

Pod pedagoškom dokumentacijom, u smislu ovog pravilnika o ocenjivanju, smatra se pisana dokumentacija nastavnika koja sadrži: lične podatke o učeniku i njegovim individualnim karakteristikama koja su od značaja za postignuća, podatke o proveri postignuća, angažovanju i napredovanju učenika datim preporukama, eventualnim korekcijama ponašanja i vladanja učenika, i drugo (Veljković, 2012). Suština pedagoške dokumentacije je formativno vrednovanje i motivisanje učenika – praćenje napredovanja,

pružanje individualizovane podrške, učenje učenja, procena ostvarenosti obrazovnih standarda, odnosno razvijenosti predmetnih i međupredmetnih kompetencija.

Pedagoška dokumentacija može biti podrška i participacija učenika u samoorganizovanim aktivnostima. Pomoću pedagoške dokumentacije učitelj/nastavnik može bolje razumeti učenika. Prema nekim autorima (Slunjski, 2001), pažljivo slušanje, razumevanje i uvažavanje iskaza deteta bez procenjivanja već samo po sebi ima važnu ulogu u vaspitno-obrazovnom radu, jer detetu šalje povratnu informaciju o tome da ga odrasli istinski, a ne samo deklarativno, ceni i da mu je mišljenje deteta zaista važno.

Uvek se postavlja pitanje na koje sve pravilnike i zakonsku regulativu se pozivamo kada se planira izrada pedagoške dokumentacije? U osnovi, oslanjamo se na Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (*Službeni glasnik RS*, 88/2017, 27/2018 - dr. zakon, 10/2019, 27/2018 - dr. zakon i 6/2020), zatim od značaja su važeći pravilnici, Pravilnik o stručno-pedagoškom nadzoru (*Službeni glasnik RS*, 34/2012, čl. 6) i Pravilnik o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju (*Službeni glasnik RS*, 74/2011, čl. 21), Pravilnik o standardima kvaliteta rada obrazovno-vaspitnih ustanova (*Službeni glasnik RS*, 7/2011) i Pravilnik o vrednovanju kvaliteta rada obrazovno-vaspitnih ustanova (*Službeni glasnik RS*, 9/2011).

Sadržaj pedagoške dokumentacije propisuje Pravilnik o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju, čl. 18 (Evidencija o uspehu učenika). Nastavnik u postupku ocenjivanja prikuplja i beleži podatke o postignućima učenika, procesu učenja, napredovanju i razvoju učenika tokom godine u propisanoj evidenciji i svojoj pedagoškoj dokumentaciji. Pod pedagoškom dokumentacijom, u smislu ovog pravilnika, smatra se pisana dokumentacija nastavnika koja sadrži: lične podatke o učeniku i njegovim individualnim svojstvima koja su od značaja za postignuća, podatke o proveru postignuća, angažovanju učenika i napredovanju, datim preporukama, ponašanju učenika i druge podatke od značaja za rad sa učenikom i njegovo napredovanje.

Pedagoška dokumentacija podrazumeva ličnu nastavnikovu evidenciju koja sadrži podatke od značaja za rad sa učenikom i njegovo napredovanje. Obim i strukturu pedagoške dokumentacije određuje sam nastavnik, na osnovu svojih profesionalnih kompetencija i specifičnosti predmeta (formativno i sumativno ocenjivanje i drugi podaci koje nastavnik smatra potrebnim). Za pedagošku dokumentaciju ne postoji propisani obrazac i ona može biti u elektronskom ili u papirnom obliku.

Globalno planiranje

Globalno planiranje vrši se pre početka školske godine i obuhvata: raspoređivanje nastavnih tema/oblasti/modula; broj predviđenih časova po temi; broj časova obrade, utvrđivanja i provere.

Planiranje dodatne, dopunske, pripremne nastave, sekcija i ostalih oblika obrazovno-vaspitnog rada podrazumeva navođenje ukupnog godišnjeg broja časova, bez navođenja broja časova po temi.

Operativno planiranje obuhvata didaktičko-metodičku razradu nastavnih tema na nastavne jedinice, a radi se za mesec, temu, oblast ili modul. Nastavnik bira način operativnog planiranja u skladu sa specifičnostima predmeta. Operativni plan rada može da sadrži sledeće rubrike: 1. nazive nastavnih jedinica i njihov raspored u okviru tema; 2. tip časa; 3. oblici rada; 4. nastavne metode; 5. nastavne tehnike; 6. nastavna sredstva; 7. inovacije; 8. međupredmetne kompetencije; 9. napomenu (mesto realizacije ukoliko odstupa od uobičajenog, evaluacija i druge specifičnosti konkretnog časa po potrebi).

Globalni plan nastavnik predaje pedagoško-psihološkoj službi škole do početka školske godine, a operativni plan u skladu sa dinamikom realizacije. Ovi planovi predaju se u elektronskom ili u papirnom obliku u skladu sa internim dogovorom stručnih veća i stručnih saradnika.

Kada je u pitanju planiranje dopunske i dodatne nastave, sekcija i drugih slobodnih aktivnosti, nastavnik je dužan da na početku školske godine dostavi broj časova dodatne i dopunske nastave u okviru globalnog plana. Tokom školske godine preporučuje se da nastavnik vodi evidenciju o održanim časovima dodatne i dopunske nastave i prisutnim učenicima u sopstvenoj pedagoškoj evidenciji nastave, a to je obaveza svakog nastavnika i po rešenju o radu nastavnik ima za pripremu 10 časova sedmično. Ne postoji propisan obrazac za dnevne pripreme nastavnika. Na kraju nastavne godine nastavnik je u obavezi da sačini kratak Izveštaj o dodatnoj i dopunskoj nastavi koji će sadržati sledeće elemente: broj održanih časova dodatne i dopunske nastave, spisak obrađenih tema i broj učenika koji su bili obuhvaćeni navedenim oblicima rada. Plan vannastavnih aktivnosti (sekcija i drugih slobodnih aktivnosti) treba da sadrži samo nabrojane aktivnosti. Na kraju nastavne godine podnosi se Izveštaj o realizaciji vannastavnih aktivnosti.

Pedagoška dokumentacija u našoj školi: Sveska i fascikla

Sadržaj fascikle:

- Kalendar obrazovno-vaspitnog rada,
- Raspored časova,
- Nastavni programi za predmet,
- Nastavni planovi – godišnji i mesečni,
- Pripreme,
- Pravilnici o ocenjivanju,
- Kriterijumi ocenjivanja usvojeni na pedagoškom kolegijumu,
- Pravilnik o disciplinskoj odgovornosti učenika,
- Evidencija mentora i pripravnika,
- Pravilnik o standardima kvaliteta rada ustanove,
- Interna mreža zaštite učenika,
- Profesionalni portfolio.

Sadržaj sveske:

- Ime i prezime,
- Jake strane, osobine za unapređivanje,
- Ocene učenika,
- Vladanje,
- Saradnja sa porodicom,
- Preduzete mere.

Iako su izrada i vođenje dokumentacije često negativno konotirani, jer predstavljaju prividno opterećenje i zbog toga im se oduzimaju vrednosti (Jurić, 2004), oni imaju niz vrednosti i funkcija. Dokumentacija pomaže u planiranju rada, ima komunikacijsku funkciju, jer prenosi podatke i distribuira dokumente, ažurira pretraživanje podataka, daje informacije o izvođenju rada i omogućava kontrolu izvođenja. Dokumentacija često postaje sama sebi svrhom pod poklopcem razvoja kvaliteta, a u suštini dokazuje birokratsku strukturu škole. Dokumentacija, koja ne sme biti samo proces prikupljanja dokaza, može poslužiti i za korekcije te inoviranje rada, kako na nivou institucije tako i na nivou pojedinca, a može biti vredan izvor i za naučna istraživanja. Ona nudi zajedničku platformu za diskurs, te stoga omogućuje kolektivna kritička razmišljanja svih zainteresiranih za školu. Dokumentacija je vidljivo slušanje odnosno pedagogija slušanja (Gandini & Kaminsky, 2004), jer pruža okvire delovanja radi unapređivanja i ostvarivanja kvalitete rada školskog sistema, te rada škole u svim njenim segmentima.

Školska evidencija

Školska evidencija se propisuje Pravilnikom o saržaju i načinu vođenja evidencije i izdavanju javnih isprava u osnovnoj školi (*Službeni glasnik RS*, 55/2006, 51/2007, 67/2008, 39/2011, 82/2012): matične knjige, dnevnika obrazovno-savaspitnog rada- razredne knjige, evidencije o polaganju ispita- zapisnika o popravnim, razrednim, ispitima za obrazovanje odraslih idrugih ispitima i evidencije o izdatim svedočanstvima. Evidenciju o uspehu učenika na kraju školske godine i o podeli predmeta na nastavnike škola vodi u okviru dnevnika obrazovno-vaspitanog rada – razredne knjige, a evidenciju o izdatim svedočanstvima i drugim javnim ispravama u okviru matične knjige. Ovim pravilnikom propisuju se sadržaj i obrasci javnih isprava koja izdaje škola: đачke knjižice, svedočanstva o završenoj školi, odnosno razredu, prevodnice, tranzicija iz osnovne u srednju školu i uverenja o položenom ispitu iz stranog jezika. Matična knjiga vodi se posebno za svakog učenika u okviru odeljenja, počev od upisa u školu do završetka sticanja osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Dnevnik obrazovno-vaspitanog rada razredna knjiga vodi se za svaku školsku godinu, posebno za svako odeljenje i sadrži lične podatke o svakom učeniku, evidenciju o uspehu u učenju i vladanju u prvom i drugom polugodištu, dnevnik rada (razrednu knjigu), evidenciju o uspehu svih učenika na kraju polugodišta i na kraju školske godine i evidenciju o podeli predmeta na nastavnike u svakom odeljenju.

Zaključna razmatranja

Školska i pedagoška dokumentacija i evidencija vrlo je važna i bez nje nije moguće ostvariti nijedan smislen i kvalitetan pedagoški rad koji se želi unapređivati. Kod vođenja pedagoške dokumentacije uloga učitelja/nastavnika/stručnog saradnika je dvojaka, on/ona brine o dokumentaciji škole i sam/sama dokumentovano pakuje svoje pedagoške aktivnosti na stručan i profesionalan način.

Školsku dokumentaciju i pedagošku dokumentaciju treba shvatati kao instrumente za praćenje učenčkih postignuća, mada neki nastavnici smatraju da obezvređuje rad nastavnika i da ničemu ne služi. Osim Zakonom propisane evidencije o vaspitno-obrazovnom radu, stručni timovi u ustanovi podstiču se da istražuju različite načine dokumentovanja vaspitno-obrazovnog rada, dečjeg razvoja i napredovanja, kao i ličnog profesionalnog razvoja. Ti različiti načini dokumentovanja nisu propisani, da bi se izbegla uniformnost i podržao razvoj delatnosti u skladu sa ciljevima i principima vaspitanja i obrazovanja osnovne škole. Kontinuirano praćenje i dokumentovanje vaspitne prakse predstavlja jedan od centralnih programskih zahteva u procesu razvijanja i vrednovanja vaspitno-obrazovnog rada, ali je neophodno obezbediti sistematsku i permanentnu stručnu podršku i negovati kulturu dijaloga i saradnje u cilju unapređivanja rada ustanova.

Korišćena literatura

- Gandini, L., & Kaminsky, J. A. (2004). Reflections on the relationship between documentation and assessment in the American context: An Interview With Brenda Fyfe. *Innovations in Early Education: The International Reggio Exchange*.
- Hebib, E. (2009). *Škola kao sistem*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Ilić, M., Nikolić, R., i Jovanović, B. (2006). *Školska pedagogija*. Užice: Učiteljski fakultet.
- Jurić, V. (2004). *Metodika rada školskog pedagoga*. Zagreb: Školska knjiga.
- Pravilnik o stručno-pedagoškom nadzoru (2012). *Službeni glasnik RS*, 34/2012.
- Pravilnik o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju (2011). *Službeni glasnik RS*, 74/2011.
- Pravilnik o standardima kvaliteta rada obrazovno-vaspitnih ustanova (2011). *Službeni glasnik RS*, 7/2011.
- Pravilnik o vrednovanju kvaliteta rada obrazovno-vaspitnih ustanova (2011). *Službeni glasnik RS*, 9/2011.
- Veljković, M. (2012). *Pedagoška i školska dokumentacija i evidencija*. Čačak: Fakultet tehničkih nauka.
- Vrcelj, S. (2018). *Što školu čini školom*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilište avenija 4.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS*, 88/2017, 27/2018 - dr. zakon, 10/2019, 27/2018 - dr. zakon i 6/2020.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS*, 72/2009, 52/2011 i 55/2013.

School and Pedagogical Documentation and Records for Successful Work in School

Nataša M. Vuković & Aleksandra Z. Grbić

OŠ „IV kraljevački bataljon“, Kraljevo, Serbia

Abstract

School administration is most commonly oriented to daily school activities or routines for the purpose of school maintenance, while management and leadership are linked to changes occurring in school. Ambiguities with respect to selecting a model of management and leadership arise because a significant part of the educational management theory derives from the business sector and has not been entirely adapted to education. Such context recognizes the importance of school documentation which follows a large and complex bureaucratic system. Even though there is generally a negative attitude towards documentation, it should not only revolve around the process of collecting evidence and artifacts but be used to correct and innovate work at both institutional and individual level. It can also be a valuable source for scientific research. By treating documentation in this way, we can give it a role of a reflexive practitioner and a critical friend that provides important information to those who want to listen, which makes it visible listening and pedagogy of listening.

Key words: school documentation, pedagogical documentation, school records.

UPUTSTVO ZA AUTORE

Radovi mogu imati najviše 30.000 slovnih mesta sa razmacima, što uključuje apstrakt, ključne reči, tekst i spisak korišćene literature. Uredništvo može da donese odluku da se objavi i duži rad.

Tehničke karakteristike radova. Microsoft Word, stranica A4 formata, latinično pismo, font Times New Roman, veličina slova 11, prored 1.5. U posebnom dokumentu autori treba da dostave sledeće podatke: ime, prezime i srednje slovo, datum rođenja, naziv institucije u kojoj rade. Apstrakt ne sme da sadrži više od 1000 slovnih mesta bez razmaka. Glavni naslovi pišu se malim slovima (bold), podnaslovi malim slovima (kurziv), pozicionirani levo. Rad treba da sadrži naslov, apstrakt, do 5 ključnih reči, uvod, sadržaj struktuiran u logičke celine sa odgovarajućim podnaslovima, zaključak i literaturu. Ukoliko rad sadrži tabele, one treba da su date u Word-u; ukoliko sadrži grafikone, oni treba da su dati u programu koji je kompatibilan sa Word-om, tako da je moguće njima dalje manipulirati – smanjivati, povećavati i sl.

Literatura u tekstu. U radu se imena stranih autora pišu u srpskoj transkripciji, na primer: Pijaže (Piaget, 1978). U pozivu na rad sa dva ili tri autora, navode se svi autori, na primer (Petrović i Jovanović, 2016). U pozivu na rad sa preko tri autora, navodi se prezime prvog i saradnici, na primer: (Đurić i sar., 2016), odnosno (Johnson et al.). U pozivu na više radova različitih autora, autori se navode abecednim redom. U pozivu sa oznakom strane (citat ili parafraza) koristi se sledeća forma (Petrović i Jovanović, 2016: 13).

Literatura. Reference koje se navode u radu moraju da se nađu i u spisku literature (primeri preuzeti sa <http://www.forumpedagoga.rs/category/casopis-pedagogija/>).

- Ukoliko članak ima DOI oznaku, ona se obavezno navodi.
- Monografija: Skidmore, P. (2004). *Inclusion: the dynamic of school development*. Maidenhead: Open University Press.
- Članak u časopisu: Lynch, K., & Baker, J. (2005). Equality in education: an equality of condition perspective. *Theory and Research in Education*, 3(4), 131–164.
- Poglavlje u knjizi, članak u zborniku radova: Villa, R. A. & Thousand, J. S. (2005). Organizational supports for change toward inclusive schooling. In R. A. Villa & J. S. Thousand (Eds.), *Creating an Inclusive School* (2nd ed.) (pp. 57–81). Alexandria: ASCD.
- Dokumenta: *Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine*. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.
- Online referenca: pored ostalog navodi se datum i WWW adresa.
- Magistarske/master teze i doktorske disertacije: Maksimović, A. (2012). *Konkretizacija ciljeva vaspitanja i obrazovanja kroz nastavni program i proces*. Odbranjena na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Uređivački odbor